

ACTA HISTRIAE

33, 2025, 3

UDK/UDC 94(05)

ACTA HISTRIAE 33, 2025, 3, pp. 375-616

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

33, 2025, 3

This publication is based upon work from COST Action CHANGECODE, CA22149, supported by COST (European Cooperation in Science and Technology)

COST (European Cooperation in Science and Technology) is a funding agency for research and innovation networks. Our Actions help connect research initiatives across Europe and enable scientists to grow their ideas by sharing them with their peers. This boosts their research, career and innovation.

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 33, leto 2025, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Paolo Broggio (IT), Stuart Carroll (UK), Àngel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, Urška Lampe, Amanda Madden (USA), John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Jeppe Büchert Netterstrøm (DK), Žiga Oman, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povalo (IT), Marijan Premovič (MNE), Colin Rose (CA), Vida Rožac Darovec, Tamara Scheer (AT), Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Nancy M. Wingfield (USA), Salvatore Žitko.

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Žiga Oman, Urška Lampe, Boštjan Udovič, Jasmina Rejec

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Cecilia Furioso Cenci (it.), Žiga Oman (angl.), Petra Berlot (angl./it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Žiga Oman (angl., slo.), Cecilia Furioso Cenci (it.), Karry Close (ang.), Yuri Barron (angl.)

**Založnika/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; <https://zdjp.si/en/p/actahistriae/>

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research and Innovation Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Ljubljana, Pristanišče na Bregu, 1765, izrez, / Lubiana, Porto al Breg, 1765, dettaglio, autore sconosciuto / Ljubljana, Harbour at Breg, 1765, detail, unknown author (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. septembra 2025.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA); Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Katalin Prajda: Banking Between Florence, Venice, Buda and Dalmatia in the Fourteenth Century	375
<i>Circuiti finanziari tra Firenze, Venezia, Buda e la Dalmazia nel Trecento</i>	
<i>Bančništvo med Firencami, Benetkami, Budimom in Dalmacijo v 14. stoletju</i>	
Aleksandro Burra: La parabola fieristica capodistriana: dal tardo medioevo all'età moderna	405
<i>The Rise and Fall of Koper's Fairs: From the Late Middle Ages to the Early Modern Period</i>	
<i>Vzpon in padec koprskih sejmov: od poznega srednjega veka do novega veka</i>	
Izidor Janžekovič: Early Modern Ottoman and Russian Clothing through Ethnic Stereotypes in Western and Central Europe	453
<i>L'abbigliamento ottomano e russo nell'età moderna attraverso gli stereotipi etnici in Europa occidentale e centrale</i>	
<i>Zgodnjenovoveška osmanska in ruska oblačila skozi etnične stereotipe v zahodni in srednji Evropi</i>	

Víctor J. Jurado Riba: Foreigners and the Prevention of the Plague in Early Modern Barcelona (1629–51).....	479
<i>Gli stranieri e la prevenzione della peste nella Barcellona moderna</i>	
<i>Tujci in preprečevanje kuge v novoveški Barceloni</i>	
 Veronika Kos: Ženske, tujke v svojih mestih?: položaj žensk v luči mestnih statutov	503
<i>Donne, straniere nelle proprie comunità urbane? la condizione delle donne alla luce degli statuti cittadini</i>	
<i>Women, Foreigners in Their Own Urban Communities?: The Status of Women in Light of City Statutes</i>	
 Claudio Povoło: The Outlaw and the Comet of 1618	539
<i>Il fuorilegge e la cometa dell'anno 1618</i>	
<i>Izobčenec in komet iz leta 1618</i>	
 Žiga Oman: Od soseda do tujca – izgon v zgodnjenovoveški Ljubljani	581
<i>Da vicini a estranei: la messa al bando nella Lubiana d'età moderna</i>	
<i>From Neighbour to Outsider – Banishment in Early Modern Ljubljana</i>	

OD SOSEDA DO TUJCA – IZGON V ZGODNJENOVOVEŠKI LJUBLJANI

Žiga OMAN

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja,
Čentur 1f, 6273 Marežice, Slovenija
e-mail: ziga.oman@york.ac.uk

IZVLEČEK

Osredotočen na zapisnike mestnega sveta iz let 1521–1677 članek obravnava izgon za sankcioniranje kaznivih dejanj v zgodnjenovoveški Ljubljani. Začasni ali trajni izgon neželenih ljudi in deviantnega vedenja je bil eno temeljnih orodij in obredij družbenega nadzora v mestih srednjeveške in novoveške Evrope. Zlasti od poznega 15. stoletja naprej se je krepila raba izгона za varovanje morale, ki se je zaostrila z reformacijo ter protireformacijo in katoliško prenovo. Razprava analizira, kako so ljubljanske avtonomne mestne oblasti v 16. in 17. stoletju uporabljale izgon za vzdrževanje družbenega in moralnega reda ter kako so na izrekanje sankcije vplivali delikt, spol in družbeni položaj tistih, ki jih je sankcija doletela, kot tudi pričakovanja prebivalstva glede ohranjanja reda in miru.

Ključne besede: izgon, družbeni nadzor, kriminal, morala, meščani, mestno prebivalstvo, mestni svet, mestno sodišče, Ljubljana, 16. stoletje, 17. stoletje

DA VICINI A ESTRANEI – LA MESSA AL ESILIO NELLA LUBIANA D'ETÀ MODERNA

SINTESI

Basandosi sui registri dei tribunali cittadini dal 1521 al 1677, questo articolo affronta la pena dell'esilio nella Lubiana della prima età moderna. L'esilio temporaneo o permanente di persone indesiderate e di comportamento deviante era uno degli strumenti e dei riti chiave del controllo sociale nell'Europa medievale e della prima età moderna. In particolare a partire dal quindicesimo secolo, l'esilio fu sempre più utilizzato per salvaguardare la morale, un processo intensificatosi con la Riforma e la Controriforma. L'articolo analizza come, nel sedicesimo e diciassettesimo secolo, le autorità autonome di Lubiana utilizzassero l'esilio per mantenere l'ordine sociale e morale e come ciò dipendesse dal tipo di reato, dal genere e dalla posizione sociale dei trasgressori, nonché dalle aspettative della popolazione in termini di ordine e pace.

Parole chiave: esilio, controllo sociale, criminalità, moralità, borghesi, cittadini, consiglio comunale, tribunale cittadino, Lubiana, secolo XVI, secolo XVII

UVOD¹

Konec leta 2024 je albanski premier Edi Rama po vrstniškem uboju 14-letnika, ki je bil posledica spora, začetega na spletnem družbenem omrežju TikTok, napovedal enoletno prepoved priljubljene platforme, ki jo je označil za »nasilneža v soseski« (Mackintosh, 2024). Čeprav se dogodek zdi izključna značilnost 21. stoletja, bi ravnanje albanskih oblasti razumeli tudi v predhodnih dobah širom Evrope, kajti začasna ali trajna izločitev neželenih ljudi oziroma vedênja iz neke skupnosti je starodavno občečloveško orodje oziroma obredje varovanja miru in družbenega reda. Toda če je izgon danes v izključni domeni držav, so ga v preteklosti izvajale tudi lokalne oblasti, zlasti mestne.

Že v srednjem veku je obstajalo več vrst izločitve posameznikov ali posameznic, družin in celih družbenih skupin iz neke skupnosti, od cerkvenega izobčenja in posvetnega preklica (*Acht*)² do začasnega ali trajnega izгона iz države, dežele in nižjih jurisdikcij (Holzhauer, 1978; Schwerhoff, 2006). Na Slovenskem je vladarski oziroma (nad)deželni izgon celih skupin prebivalstva ob koncu srednjega veka doletel Jude, iz Ljubljane leta 1515 (Fabjančič, 2003, 46), v poznem 16. in zgodnjem 17. stoletju protestante, v še večjem obsegu pa se je v obliki izгона etnično oziroma politično neželenih ljudi vrnil v 20. stoletju ob spremembah državnih meja in političnih sistemov. Za razliko od izgonov nekrščanskega in heterodoksne prebivalstva so bile novoveške oblasti manj uspešne pri trajnem izgonu in odgonu³ skupin z družbenega roba, kot so bili Romi in različni potujoči reveži, saj so zlasti število slednjih obnavljale ponavljajoče se gospodarske krize.

Vendar namen te razprave ni obravnava vladarskega ali državnega izгона celih skupin prebivalstva, prav tako se ne ukvarja z izgonom v pomiritvenem obredju maščevanja niti z njegovo povezavo z banditizmom⁴ (prim. Povoló & Darovec,

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-4603: *Soočanje s tujci v mestih Zgornjega Jadrana na prehodu iz srednjega v zgodnji novi vek* ter raziskovalnega programa P6-0435: *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel*, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS), ter v okviru COST Akcije CA22149 *Research Network for Interdisciplinary Studies of Transhistorical Deliberative Democracy* (CHANGECODE), ki jo podpira COST (European Cooperation in Science and Technology). Prispevek je napisan brez rabe t. i. umetne inteligence (UI). Za komentarje k razpravi se zahvaljujem Marku Kambiču, Borutu Holemanu in Barbari Žabota ter anonimnim recenzentoma/recenzentkama.

2 Ob posvetnem preklicu kot izločitvi iz človeškega občestva in izenačenju izobčenca ali brezposkojneža z živaljo (*vogelfrei*) (npr. CCB, 1507, § 241, fol. 66v; prim. Agamben, 1998), ki ga lahko vsakdo ubije brez posledic, so ponekod v Svetem rimskem cesarstvu uporabljali tudi izobčenje iz določene jurisdikcije oziroma pravnega reda: *Verfestung* ali *overtal* (Brockdorff, 2024, 16). Obe vrsti izobčenja so sicer neredko izrekli, da bi tiste, ki so se izogibali sodišču, prisilili k vrnitvi na (sodno) pot sprave z nasprotniki in skupnostjo (Schwerhoff, 2006, 55).

3 V članku se »izgon« uporablja za izločitev ljudi iz matične skupnosti, »odgon« (*Schub*) pa za njihovo vrnitev tja oziroma iz ene jurisdikcije v drugo (prim. Schwerhoff, 2006, 65). V tem kontekstu je odgon razumljen kot izločitev tujcev, zato se ga razprava dotakne le v primeru tujih revežev.

4 Študij je mnogo zlasti za italijanski in širši sredozemski prostor, prim. npr. Vidali (2017) in Casals (2019).

2018). Namen članka je analizirati izgon za sankcioniranje kaznivih dejanj oziroma izrekanje te sankcije za vzdrževanje vsakdanjega družbenega in moralnega reda v celinskih mestih⁵ na Slovenskem, pri čemer je zaradi stanja virov osredotočen na Ljubljano v 16. in 17. stoletju. Pojem *izgon* je tukaj rabljen za uradni, protokoliran izgon iz mesta in njegovega pomirja na ukaz mestnega sveta (*Stadtverweis*).

V mestih Svetega rimskega cesarstva se je izrekanje izgona za vzdrževanje mirne in urejene krščanske skupnosti okrepilo zaradi posledic gospodarskih kriz v poznem srednjem veku, vrhunec pa je doseglo v času reformacije ter protireformacije in katoliške preнове, ki so prinesle strožji nadzor nad moralnim življenjem. Nedavne raziskave so pokazale, da so izgon uporabljali za določanje in vzdrževanje pravnih in moralnih meja mestnih skupnosti ter za njihovo discipliniranje, pri čemer so mestne oblasti neposlušne sosed⁶ lahko spremenile v tujce. Tuda kljub pomembnosti izgona je v okviru zelo plodnih raziskav kriminalitete in družbenega nadzora v novoveškem Cesarstvu nastalo le nekaj specializiranih študij, ki so povrhu osredotočene na večja svobodna cesarska mesta z bogatimi arhivi, kot so npr. Augsburg (Tyler, 2000), Köln (Schwerhoff, 2006) ali Ulm (Coy, 2008).

Slovensko zgodovinopisje se je izgona in odgona zaradi kaznivih dejanj dotaknilo že večkrat, vendar podrobno le v razpravi Pavla Čelika (2018) za čas po uvedbi Kazenskopravnega reda Marije Terezije leta 1768. Največ primerov izgona kot sankcije za prešuštvo in ostale prestopke zoper zakonsko zvezo in spolno moralo je analiziral Dušan Kos (2016) v drugem delu svoje monumentalne *Zgodovine morale na Slovenskem*; tudi veliko primerov iz Ljubljane iz obdobja, ki ga obravnava ta razprava. Že pred njim je več del o zgodovini mesta izpostavilo še nekaj primerov izgona zaradi drugih deliktov (npr. Vrhovec, 1886; Fabjančič, 1944–1945; 2003; 2005; Golec, 2005; Žmuc, 2009), vendar sistematična analiza te sankcije v Ljubljani ali drugje v slovenskih zgodovinskih deželah pred 18. stoletjem še ni bila opravljena. Pričujoča obravnava izgona v glavnem mestu vojvodine Kranjske kot manjšem⁷ in deželnoknežjem mestu, zato prispeva k raziskavam tako na Slovenskem kot v širšem prostoru Cesarstva.

5 Za razliko od mestnih skupnosti vaške niso smele same izgnati domačinov (Vilfan, 1996a, 202–203), temveč je bila sankcija v pristojnosti deželskih sodišč (prim. Kos, 2016, 112–113, 122, 244, 252).

6 Pojem *sosed* tukaj ni mišljen kot prehodna kategorija med gostačem kot rezidentom brez meščanskih pravic in polnopravnim meščanom (prim. AS 149, šk. 2, Sodni protokol 1675–1682, 72, 3. 7. 1676), temveč predvsem v kontekstu *dobrega sosedstva* kot organizacije družbenih odnosov v predmodernih urbanih in ruralnih skupnostih. Politični in družbeni ideal dobrega sosedstva, podprt s krščanskim naukom o ljubezni do bližnjega, je sobivanje utemeljeval na vzajemni pomoči, poštenosti, zaupanju in nenasilnem reševanju sporov med prebivalci mesta ter na solidarnosti pri upravljanju skupnosti med družbenimi stanovi. Kdor je ta načela neupravičeno in kontinuirano kršil, je prenehal biti (dober) sosed – njegovo sosedstvo se je spremenilo v nesosedstvo, prijateljstvo v neprijateljstvo, postal je sovražnik svojih sosedov ali skupnosti (npr. Oman, 2022).

7 Ob koncu 16. stoletja naj bi imela Ljubljana okoli 4.400, leta 1660 pa okoli 6.200 prebivalcev (Valenčič, 1955, 182), kar je občutno manj kot npr. Augsburg (več kot 40.000 prebivalcev leta 1600) ali Ulm (okoli 15.000 prebivalcev v istem letu), za katera obstajajo podrobne študije izgona v zgodnjem novem veku (Tyler, 2000, 78; Coy, 2008, 14, op. 2), in kjer je bila lažja tudi »anonimnost« ljudi in njihovih dejanj.

Slika 1: pranger pri nekdanji trški hiši (rotovžu) v Lembergu pri Šmarju (foto: Žiga Oman, 2025).

Cilj članka je analizirati, kako so izgon v zgodnjem novem veku uporabljale ljubljanske avtonomne mestne oblasti ter kako so na njegovo izrekanje vplivali spol, stan in siceršnji družbeni položaj tistih, ki jih je kazen doletela, kot tudi pričakovanja prebivalstva glede vzdrževanja reda in miru. Ljubljana zaradi svojega arhiva, ki je eden najbolj ohranjenih med tistimi nekdanjih notranjeavstrijskih mest (Golec, 2005, 142), predstavlja odličen laboratorij za raziskave družbenih odnosov v novem veku. Analiza izгона iz Ljubljane je sicer omejena, saj ni ohranjen noben zapisnik ljubljanskih krvnosodnih ali malefičnih pravn, kjer so prav tako dosojali izgon, kot kažejo izplačila za rablja v knjigah mestnih izdatkov (Fabjančič, 1944–1945). Hkrati se niso ohranili posebni popisi izgnanih klatežev, beračev in drugih tujih revežev, kot tudi ne morebitni popisi za več znanih množičnih izgonov zaradi zvodništva in prostitucije, če jih niso vodili kar v zapisnikih malefičnih pravn. Zaradi izgube slednjih tudi ni mogoče verodostojno rekonstruirati razmerja med arestom v stolpu ali ječi, izgonom, telesnimi in smrtnimi kaznimi za sankcioniranje deliktov v tedanji Ljubljani.⁸ Kljub tem omejitvam pa veliko število ohranjenih zapisnikov⁹ mestnega sveta le vsebuje dovolj primerov izгона (59) za reprezentativno študijo te sankcije v 16. in 17. stoletju.¹⁰

Analiza vključuje še en izgon v imenu magistrata,¹¹ ki ga je v gradivu ljubljanske knezoškofije našel Dušan Kos (2016, 153–154), ter osem izrecnih primerov izгона, ki jih je opravil rabelj in jih je v knjigah mestnih izdatkov našel Vladislav Fabjančič. V več primerih so bile v njih zabeležene še kazni, ki so pogosto spremljale izgon, toda ta ni izrecno omenjen: šibanje (22) oziroma pohabitev z rezom ušesa (5) ali nosu (1). Morda izgon v teh primerih ni bil zabeležen, ker je šlo za samoumevni del sankcije (prim. Schwerhoff, 2006, 59), zaradi površnosti pisarja, ker so izgon izvedli mestni sodni sluge ali biriči ali pa je dejansko šlo

8 V analiziranih zapisnikih mestnega sveta iz let 1521–1677 je v ječi na Tranči zaradi različnih deliktov pristalo 53 oseb, od katerih so jih sedem izgnali ali jim z izgonom grozili, enega delinkventa so obesili, enega pa zaradi uboja poslali na prisilno delo. Z arestom v mestnih stolpih so v istem obdobju sankcionirali več kot 59 ljudi, v več kot 26 primerih zaradi neposlušnosti do župana, mestnega sodnika in sveta ali ceha; število aretiranih ni vselej podano. V knjigah mestnih izdatkov je izvrševanje smrtne kazni redno beleženo od leta 1581 naprej, do leta 1677 so rablju plačali, da je usmrtil 95 ljudi (Fabjančič, 1944–1945, 92–97).

9 Skupaj je ohranjenih 123 zapisnikov iz let 1521–1786. Do vključno leta 1682 so dostopni na spletu, kjer je do njih dostopal tudi avtor. Zapisnik iz leta 1682 ni bil vključen v analizo zaradi statistične raziskave po desetletjih. Analizirani zapisniki skupaj zajemajo 62 let, 30 iz 16. stoletja in 32 iz 17. stoletja, torej polovico vseh ohranjenih.

10 Sledeč izhodiščem projekta, v okviru katerega je članek nastal, so bili v raziskavo za primerjavo pritegnjeni še zapisniki mestnih sodišč in svetov Kamnika in Višnje Gore, kot manjših urbanih naselij. Iz 16. stoletja zanju ni ohranjenih zapisnikov, za 17. stoletje pa sta za obe mesti po dva. V višnjegorskih sta šele v prvih letih 18. stoletja dve grožnji z izgonom, ki bi bil izvršen ob ponovni razžalitvi mestnega sodnika (AS 166, fasc. 2, Sodni protokol 1683–1710, 31. 8. 1701; 17. 11. 1704). Kamniška zapisnika iz let 1613–1622 in 1675–1682 vsebujeta tri grožnje z izgonom za skupaj štiri osebe, dva zakonca pa so izgnali; nekaj primerov je podanih v nadaljevanju.

11 Izraz magistrat tukaj označuje avtonomne mestne oblasti: župan, mestni sodnik in svet (prim. Vilfan, 1996b, 380).

za ločene kazni. Na primer, leta 1655 je rabelj izšibano Marušo Žabnikar kmalu zatem obglavil, usmrnitev pa je leta 1662 verjetno čakala tudi Andreja Wredta, ki ga je rabelj šibal od sramotilnega stebra ali prangerja do morišča na Friškovcu (Fabjančič, 1944–1945, 92–97). Mogoče je šlo v ostalih primerih za ljudi iz krajev, ki so sodili pod deželna sodišča pod jurisdikcijo ljubljanskega krvnega sodnika in v Ljubljani niso prebivali ali delali, ampak so jih v mestu zgolj kaznovali, zato izgon iz njega ni bil potreben ali protokoliran. Tak primer bi lahko bilo šibanje neke Helenke iz Polhovega Gradca leta 1637, ker je zavrгла otroka.¹² Zaradi teh nejasnosti izpostavljeni primeri niso bili pritegnjeni v (statistično) analizo in pričujoča obravnava izгона zajema le 68 izrecnih omemb te sankcije v uporabljenem gradivu. Kljub temu je v besedilu opozorjeno na nekatere primere, ko se izgon zdi najverjetnejši del kazni.

IZGON IZ MESTA V ZGODNJENOVAVEŠKEM SVETEM RIMSKEM CESARSTVU

V mestih poznosrednjeveškega Cesarstva je bil izgon predvsem dodatna kazen ali del kumulativnih ali združenih kazni, ki so zajemale še globe, sramotilne oziroma telesne kazni. Ob globah je bil prav izgon glavna sankcija za kršitve družbenega oziroma pravnega reda v srednjeveških mestih, saj so mestne oblasti, z odločilno podporo meščanstva, z njim najlažje nadzorovale rastočo in tesno skupaj živečo skupnost. Izgon je lahko služil tudi kot nadomestna ali blažja kazen, hkrati pa so magistrati s sankcijo pogosto grozili, da bi delinkvente in delinkventke odvrnili od ponovitve dejanj. Izrekanje izгона sta urejala običajno in postavljeno pravo, npr. mestni statuti,¹³ ki sta trajanje in prostor izгона narekovala skladno s težo dejanja ter stanom storilca ali storilke. Moč izгона je temeljila na formalnem izničenju pripadnosti urbani skupnosti z začasno ali trajno izključitvijo iz nje. Iznani niso bili izključeni zgolj iz zavetja mesta kot takega, temveč predvsem iz njegovega javnega življenja, vključno z verskim, odstranjeni so bili iz sorodstvenih, sosedskih in stanovskih omrežij, od katerih so bili življenjsko odvisni. Njihov položaj je dodatno zaostriło dejstvo, da so ob izgonu lahko izgubili vsaj nepremično premoženje (Schwerhoff, 2006, 55, 62; Brockdorff, 2024, 19, 367, 382).

Corinna von Brockdorff (2024, 369) je delikte, ki so jih v poznem srednjem veku sankcionirali z izgonom, razdelila v štiri temeljne kategorije: kršitve miru, prvenstveno s fizičnim nasiljem; kršitve gospodarskega oziroma trgovskega reda; neposlušnost do mestnih oblasti in neplačevanje dolgov. Še globoko v 15.

12 V tem primeru bi bil izgon milostna kazen, saj so detomorilke in ženske, ki so zavrgle svoje otroke, praviloma obglavili (Fabjančič, 1944–1945, 96–98). To je bila manj sramotna smrt kot kazen, ki je bila predvidena v Malefičnih svoboščinah Ljubljancanov, in sicer da se storilke zakoplje pri živem telesu in skozi zabode kol ali se jih utopi.

13 V slovenskih zgodovinskih deželah je izgon izpričan le v statutih jadranskih mest Izole/Isola, Kopra/Capodistria, Milj/Muggia, Pirana/Pirano in Trsta/Trieste (Darovec & Mihelič, 2024; Mihelič, 2025).

stoletje je bila večina ljudi izgnana prav zaradi neplačevanja dolgov in glob, ki so bile primarna kazen za fizično nasilje, vključno z uboji. Neplačevanje dolgov je bilo pojmovano kot še posebej nemoralno, saj je, podobno kot kraja, kršilo tako zaupanje med kristjani (Frankot, 2020, 125–126; prim. Muldrew, 1998) kot med prebivalci mesta. Zaupanje med sosedi in med družbenimi sloji, zaupanje do trgovcev in obrtnikov, do mestnih organov in oblasti, je bilo ključno za dobrobit mesta (Rubin, 2020, 13–14), enako kot nenasilno reševanje sporov, ki je mesta utemeljevalo kot prisežne skupnosti miru (Eibach & Esser, 2007, 5–8). Posledično je bil prelom zaupanja s fizičnim ali verbalnim nasiljem, krajo, neplačevanjem dolgov ali neposlušnostjo do oblasti temeljna kršitev meščanske morale in načel solidarnosti.

V 15. stoletju se je okrepilo predvsem razumevanje mest kot moralnih in pobožnih skupnosti. Šlo je tudi za posledico razdejanja, ki ga je za sabo pustila črna smrt, in vpliva karizmatičnih pridigarjev, ki so, skupaj z vse vplivnejšim delom travmatiziranega prebivalstva, na čelu s cehi, od mestnih oblasti uspešno zahtevali popolno prenovo poslovnega, spolnega in zakonskega življenja (Rubin, 2020, 24). V naslednjem stoletju so protestantske reformacije in katoliška prenova še okrepile ta prizadevanja, kar se je izrazilo tudi v rabi izгона. Sankcija je bila proti koncu 15. stoletja vse pogostejše izrečena za spolne prestopke. Hkrati se je krepil tudi odgon rastočega števila beračev in drugih tujih revežev, katerih vzdrževanje je močno presehalo zmoglosti mestnih blagajn, postopoma pa je izničilo tudi srednjeveško dojemanje revščine kot kreposti (npr. Geremek, 1996). Okrepljeno izrekanje izгона zaradi kršitev vse strožje spolne morale je prizadelo zlasti ženske, katerih delež med izgnanimi se je v novem veku močno povečal (Frankot, 2000; Coy, 2008).

Vrhunec je sankcija izгона iz mesta doživela v 16. stoletju (Coy, 2008, 2), nakar so jo od sredine 18. stoletja izrekli vse redkeje, podobno kot izgon iz dežele. Tudi zaradi vzpona kaznilnic, poboljševalnic in prisilnega dela, vendar sta obe vrsti izгона preživeli do konca Cesarstva (Holzhauer, 1978, 1447; Schwerhoff, 2006, 67 sl.). Dotlej so mestne oblasti po vsej državi na tisoče ljudi pognale na cesto v imenu reda in spodobnosti: iz Augsburga v zgolj dveh desetletjih 16. stoletja 829 ljudi, do sredine 17. stoletja pa še 701 (Tyler, 2000), iz Frankfurta ob Majni (Main) med 860 in 930 (prim. Boes, 2016, 64–65) v letih 1562–1696, iz Kölna 376 zgolj v letih 1575–1588, iz Ulma 1.033 v 16. stoletju itd. (Coy, 2008, 1–2, 14). Med njimi so bili pripadniki in pripadnice vseh (neprivilegiranih)¹⁴ slojev mestnega prebivalstva, vendar so prednjačili rezidenti brez meščanskega statusa ali gostači (*Inwohner*, *Beywohner*), služinčad in delavci, kategorično pa so bili odgnani klateži oziroma

14 Duhovščino je praviloma najbrž izgnala pristojna cerkvena oblast, vendar je prvi korak občasno moral narediti magistrat. Spomladi leta 1526 je mestni svet ukazal ljubljanskemu vikarju Simonu Sorgu, naj iz mesta takoj spravi duhovnika Simona Schmalziga, ker naj bi neki mladi dekli, ki je bila povrhu devica, naredil otroka in ker naj bi pri spovedi počel neke nespodobnosti (LJU 488, Cod. I, kn. 1 (1521–1526), fol. 125r, 25. 5. 1526).

tuji reveži vseh vrst. Meščane so praviloma izgnali šele po več opozorilih ali zaradi posebej razvpitih primerov, še posebej, če so bili poročeni (Coy, 2008, 71–72, 106), kajti vzorna gospodinjstva, ki jim je načeloval hišni gospodar, so bila pojmovana kot temelj družbenega reda (prim. Roper, 1999).

Zelo okrepljeno izrekanje izгона in odгона v zgodnjem novem veku, zlasti za varovanje spolne morale in mestne ubožne blagajne, ni bilo vsiljeno »od zgoraj«. Bilo je odraz tradicionalnih vrednot mestnega prebivalstva, predvsem v cehe in bratovščine organiziranih meščanov, ki so se v nestabilnih časih političnih, konfesionalnih, gospodarskih in okoljskih kriz (slabe letine, epidemije) vse bolj zanašali na mestne in višje oblasti pri vzdrževanju miru, družbenega in moralnega reda. Kot so pokazale študije zadnjih desetletij (npr. Dinges, 2000), je bilo njihovo varovanje v zgodnjem novem veku deljeno prizadevanje med prebivalstvom in oblastmi. Prav tako so bili policijski organi še v povojih (Eibach, 2007, 20 sl.), zato je bil kazenski pregon zlasti v večjih mestih še dolgo odvisen predvsem od denunciacij ter tožb delodajalcev, sosedov, staršev in zakoncev. Enako je veljalo za izgon, pri katerem je prebivalstvo sodelovalo kot denunciant neželenega obnašanja ter vsaj kot občinstvo obrednega javnega sramotenja in izključitve iz skupnosti. Za razliko od predhodnih stoletij (Frankot, 2020, 127), je bil izgon iz mesta v zgodnjem novem veku vse bolj ritualiziran in je obredno dramatiziral zločinskost dejanj, za katera je bil dosojen, neredko skupaj z drugimi sramotilnimi, telesnimi in denarnimi kaznimi. Predvsem študija Jasona P. Coya (2008) o izgonu iz novoveškega Ulma je pokazala, kako so z obredjem izгона mestne oblasti demonstrirale svojo moč in legitimnost ter varovanje družbene hierarhije in meščanskih vrednot, upravljale moralne in pravne meje skupnosti ter dovoljenega obnašanja. Kot milostna kazen je bil lahko izgon, ob plačilu odškodnine oziroma globe, dosojen tudi za velike tatvine, uboj, ponarejanje denarja, detomor itd. (Tyler, 2000, 93; Boes, 2016, 141). Razen v 16. stoletju, ko je bila raba smrtne kazni v Evropi na vrhuncu (Beam, 2020),¹⁵ je prav izgon ob globah in arestu ostal glavna sankcija tudi za nekatere težje kršitve družbenega reda in miru. Hkrati izgon ni bil nepreklicen. Prošnje za oprostitev izгона, zlasti, če so jih podali zakonci, sosedje ali stanovski tovariši delinkventov in delinkventk, so bile za tiste iz meščanskega stanu neredko uspešne. Prav tako so prosilci lahko dosegli krajši čas izгона ali njegovo omejitev na manjšo oddaljenost od mesta. Obenem sama sankcija izgnanih ni nujno stigmatizirala, ampak je bilo to odvisno od njihovega dejanja in stanu. Zato so nekatere kršitelje izгона takoj naznanili, druge so skrivali ali pa se na sodišču aktivno zavzeli za njihovo pomilostitev (Coy, 2008, 2–9, 28, 138–140; Brockdorff, 2024, 11–13, 18–20, 373–380).

15 Za Ljubljano so za 16. stoletje podatki le za zadnjih 19 let, v 17. stoletju pa je rabelj usmrtil 122 oseb, torej malo več kot eno na leto. V tukaj obravnavanem obdobju so bili usmrčeni po največ štirje ljudje na leto, in sicer v letih 1588, 1610–1611, 1613–1614, 1630–1631 in 1677 (Fabjančič, 1944–1945; Golec, 2005, 155 sl.).

IZGON IZ LJUBLJANE V 16. IN 17. STOLETJU

Zakonodaja in praksa

V nasprotju s statuti jadranskih mest, izgon ni omenjen v ptujskih iz let 1376 in 1513, kot edinih ohranjenih celinskih statutih na srednjeveškem in novoveškem Slovenskem. To seveda ne pomeni, da sankcije na Ptuj niso poznali ali izrekli, temveč da so se pri tem ravnali po drugih, verjetno starejših določilih, v novem veku pa še po specifični kazenski zakonodaji.

Enako velja za Ljubljano, kjer so do sprejetja Malefičnih svoboščin Ljubljančanov iz leta 1514 (*Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn*; LMF), sodniki vselej sodili po svoji presoji (LMF, 1514, fol. 2r), torej v skladu s starejšo prakso in pravnimi običaji. Od kazenske zakonodaje je bil v glavnem mestu vojvodine Kranjske v 16. in 17. stoletju ob Malefičnih svoboščinah v rabi še Krvnosodni red cesarja Karla V. (*Constitutio Criminalis Carolina*; CCC) iz leta 1532, ne pa tudi (Golec, 2005, 144) tri leta mlajši Red za deželska sodišča vojvodine Kranjske in pridruženih gospostev ter grofij Slovenska marka, Metlika, Istra in Kras (*Des Herzogthumbs Crainn, vnd der angeraichten Herrschafft vnd Graffschafften der Windischen March, Meetling, Ysterreich, vnd Karst, Lanndtgerichtß-Ordnung*).

Enako kot kazenska zakonodaja na deželni in državni (cesarski) ravni ter mestni statuti, kot je bil leto dni starejši ptujski (Hernja Masten & Kos, 1999, 92), so tudi Malefične svoboščine vsebovale posvetno izobčenje morilcev (*mordtacht*), tj. tistih, ki so koga neupravičeno (ne v silobranu ipd.) ubili, nato pa pobegnili ali se niso hoteli poravnati z družino žrtve (LMF, 1514, fol. 4v–5r).¹⁶ Izgon so predvidele le za en delikt, in sicer za malo tatvino. Vse, ki so bili starejši od 18 let in bi ukradli blago v vrednosti do 25 laških funtov, so morali najprej postaviti k prangerju (slika 2), jih izšibati in nato proti prisegi (da izгона ne bodo kršili oziroma se zanj maščevali) izgnati iz dežele (*aus dem lanndt schweren*) (LMF, 1514, fol. 4r). Na prangerju so obsojenci in obsojenke praviloma stali uro ali dve (prim. Schwerhoff, 2006, 59). V ohranjenih zapisnikih mestnega sveta se besedna zveza »izgon iz dežele« prvič pojavi leta 1541, naslednjič pa leta 1612; prej in vmes so beležili le izgon iz mesta oziroma njegovega pomirja. Vendar je mestno sodišče izgon večino- ma izreklo zaradi prestopkov, ki niso bili zajeti v Malefičnih svoboščinah. Pravna podlaga je bila v teh primerih deloma tudi *Carolina*, ki je izgon iz dežele ali drugih jurisdikcij (*das land verboten, verweisung*) določala za več deliktov, vselej kot del kumulativnih kazni, ki so vsebovale vsaj ječo in šibanje: za goljufanje z utežmi in v trgovanju nasploh (čl. 113); za odvetnike, ki bi načrtno škodovali svojim strankam

16 Teh primerov ni v analiziranem gradivu. Podeljevanje azila za uboj in druga težja dejanja je leta 1482 v vseh svojih deželah prepovedal cesar Friderik III. (Kocher, 2005, 61), vendar se je ohranil še nekaj stoletij. Tako v ptujskem statutu iz leta 1513 (Hernja Masten & Kos, 1999, 105) kot tudi v praksi. Predvsem kot cerkveni in samostanski azil, toda za uboj zlasti za plemiče, ki so ga v Notranji Avstriji lahko prejeli še vsaj v zgodnjem 18. stoletju (Pirchegger, 1976, 171; Grahornik, 2023, 729–730).

ali pomagali nasprotniku (čl. 115); za zvodništvo in pomoč pri prešuštvu (čl. 123); za ščuvanje »preprostih ljudi« k uporabi (čl. 127); za prvo tatvino blaga v vrednosti pod pet goldinarjev¹⁷ (čl. 158. člen); za drugo tatvino v enaki vrednosti, če ni šlo za vlom, z alternativo prisilnega bivanja v kraju zločina (čl. 161). Izgon je, skupaj s šibanjem, sledil tudi telesnim kaznim, med katere je spadalo rezanje jezika, prstov ali ušes (čl. 198). Taka iznakaženost ni delovala zgolj svarilno in izgnanih izpostavila kot kriminalce, ampak je oblastem olajšala tudi prepoznavanje povratnikov, čeprav so pohabitve le redko dosodili (Coy, 2008, 28, 49).

Pri naznanjanju kaznivih dejanj je bila, ob tožbah, ključna denunciacija, ki so jo dopolnjevale govorice in obrekovanje kot neformalna orodja družbenega nadzora (prim. Čeč, 2011). Posledično so bile denunciacije, ki so vodile do izгона, tudi v Ljubljani nedvomno pogoste, čeprav je v analiziranem gradivu zabeležen zgolj en primer. V začetku leta 1677 je Maruša Drager ali Mrhar mestnega sodnika prosila, naj neko Apolonijo biriči čim prej spravijo iz mesta, ker naj bi pobegnila od moža in v »tujini« (Ljubljani) javno živela v prešuštvu. Sodnik ji je ugodil ter ji na izrecno prošnjo zagotovil še, da je ne bodo krivili, če se bo iz zadeve izcimilo »kaj slabega« (LJU 488, Cod. I, kn. 45 (1677), fol. 12v–13r, 22. 1. 1677). Mesta so se pri identifikaciji in kaznovanju zločincev in zločink posvetovala tudi med seboj in z drugimi oblastmi. Leta 1541 je ljubljanski mestni sodnik počakal na odgovor oskrbnika postojnskega gospostva, preden je Gregorju s/z (enih) Poljan (*von Pollen*) izrekel telesno kazen in izgon (LJU 488, Cod. I, kn. 4 (1541), fol. 49v, 21. 4. 1541).

Na sklep mestnega sodišča o njihovem izgonu so delinkventi in delinkventke najverjetneje vselej čakali v mestni ječi na Tranči, kamor so zaprli hujše prestopnike in prestopnice (Fabjančič, 1944–1945, 90), morda pa tudi v katerem izmed mestnih stolpov, ki so služili tudi kot neke vrste uklonilni zapor (Valvasor, 1689, XI, 672; prim. Scheutz, 2007, 55). V nekaj primerih je delno podano tudi, kako je v Ljubljani potekal izgon po obsodbi.

V začetku leta 1636 naj bi po več opozorilih zaradi nespodobnosti ali nečistovanja (*vnzucht*)¹⁸ iz mesta izgnali vdovo Gertrudo Hugl, tudi »drugim nespodobnim ženskam v opomin«. Na voljo so ji dali tri dni, preden bi jo iz mesta pospremili biriči, morda s šibanjem, vendar se je pritožila, da so jo iz Ljubljane »odpustili« (*beurlaubt*), ne da bi jo sodišče prej zaslišalo. Ni znano, ali je v tistih treh dneh svoje zadeve lahko uredila s prostosti ali iz ječe. Po posredovanju deželnega vicedoma, kot nadrejene sodne instance, so ji čez nekaj dni omogočili »časten« proces in je bila še vsaj pozno februarja v mestu; morda se je izgonu celo izognila (LJU 488, Cod. I, kn. 26 (1636), fol. 8r, 4. 1. 1636; fol. 13r, 7. 1. 1636; fol. 47r, 18. 2. 1636). Ob tridnevnem roku za odhod, ki je v analiziranem gradivu izpričan še trikrat, in izgonu v spremstvu biričev (včasih pa še šibanju s strani biričev, če ni šlo za sopomenko) je

17 Znesek je blizu 25 laškum funtom v Malefičnih svoboščinah, tj. beneškim libram (prim. Vilfan, 1986, 397).

Leta 1518 je 25 liber znašalo približno 4,5 goldinarja, leta 1540 pa 5,5 goldinarja (Mihelič, 2015, 306, 318).

18 Kot nasprotje spodobnosti (*Zucht*) oziroma moralnega reda, zlasti spolnega (Roper, 1999, 107–108).

Slika 2: Pranger pri ljubljanskem rotovžu, Janez Vajkard Valvasor, 1681 (Wikimedia Commons).

istega leta zabeležen običaj, po katerem je mesto vsem izgnanim osebam (*bandisirten personen*) iz glob, ki so šle mestnemu sodniku, izplačalo po 15 krajcarjev (LJU 488, Cod. I, kn. 26 (1636), fol. 286r, 12. 12. 1636).¹⁹ Znesek je sredi 17. stoletja predstavljal enodnevno plačo delavca (ne delavke) in je zadoščal za nakup živeža za več dni (prim. Vrhovec, 1886, 261, 263; Žmuc, 2020, 216–217).

¹⁹ To je bilo precej več kot npr. v svobodnem cesarskem mestu Schweinfurt, kjer so izgnani v zgodnjem novem veku prejeli zgolj zemljo v protivrednosti štirih denaričev (Coy, 2008, 57, op. 1).

Ob ječi, šibanju in telesnih kaznih so med druge sramotilne kazni pred izgonom sodili pranger (petkrat; štirikrat za krajo ipd. delikte, enkrat ta ni znan), norčevska kletka (petkrat; trikrat za prešuštvo in dvakrat za siceršnje nečistovanje) in obmetavanje z jajci (dvakrat, za nečistovanje). Kljub redkim zapisom tovrstnih posamičnih ali kumulativnih kazni je izgnane najbrž vselej doletela vsaj ena kazen, ki je bila povezana z njihovim deliktom. Vicedomskega podložnika Vodeca so leta 1593 zaprli v kletko, obmetavali z jajci in izgnali, ker je dvema ženskama obljubljal poroko, nato pa obljubo preklical, enako kazen je zaradi nečistovanja več let ali desetletij prej prejela mati Marka Halmana (LJU 488, Cod. I, kn. 14 (1593), fol. 9v–10r, 24. 5. 1593; fol. 75v–76r, 3. 12. 1593). Leta 1569 je bila kazen s prangerjem in šibanjem izrečena nekemu Šmitu, ki je ukradel tri kože (LJU 488, Cod. I, kn. 9 (1568–1569), fol. 206v, 16. 5. 1569), leta 1593 nekemu Roglu in njegovi ženi, ki sta kljub svarilom še naprej kupovala od tatov (LJU 488, Cod. I, kn. 14 (1593), fol. 75v, 3. 12. 1593), leta 1621 pa jezuitskemu dijaku Simandlu, ki je v Šenklašču ukradel nekaj srebrnega cerkvenega posodja in svečnikov (Fabjančič, 1944–1945, 94).

Šibanje je bilo najpogostejša sramotilna telesna kazen, ki je spremljala izgon. V analiziranem gradivu je zabeleženo ob 13 izgonih (19,1 %), od tega za sedem moških: trije so kradli, eden je že drugič kršil izgon. Spol dveh oseb in njun delikt nista znana. Edina znana ženska, ki so ji v Ljubljani izgon izrekli v 16. stoletju, je bila Agnes²⁰ Maurer. Jeseni leta 1548 naj bi jo izšibali in izgnali zaradi prešuštva, vendar so kazen na prošnjo njenega moža Matija znižali na pranger in jo oprostili izгона (LJU 488, Cod. I, kn. 7 (1548–1549), fol. 21r, 7. 9. 1548; fol. 34v, 26. 10. 1548). V 17. stoletju so izšibali in izgnali štiri ženske, eno najbrž tudi zaradi kršitve izгона. Leta 1635 so šibanje dveh žensk zabeležili kot tepež (*schillinge*) – izraz je v 17. stoletju pomenil 30 udarcev, če je šlo za »cel tepež« (LGÖ, 1656, čl. 49, § 5, 681). »V svarilo vsem taticam« je najbrž mladoletno Veroniko Wölffnizer moral izšibati njen oče Melhior, njeno sosterilko Uršulo Kastner pa biriči. Skupaj z Melhiorjem in njegovo ženo Marijo sta bili »za vselej« izgnani zaradi neprimernega življenja, ki je zajemalo zmerjanje, preklinjanje, bogokletje, zapijanje, krajo in nečistovanje. Wölffnizerji so bili pred izgonom zaprti na Tranči (LJU 488, Cod. I, kn. 25 (1633–1635), fol. 357r–v, 14. 8. 1635).

Sodeč po sočasnih upodobitvah (slika 3), je šibanje tudi v Ljubljani najverjetneje potekalo med samim obredom izгона, in sicer z udarci s snopom predvidoma brezovih šib po razgaljenem hrbtu delinkventa ali delinkventke, ki sta imela na hrbtu zvezane roke, biriči pa ju je gnal na vrvi. S koliko udarci so koga izšibali je bilo najverjetneje odvisno od delikta, spola, starosti in zdravja izgnane osebe. Del izgnanih je izšibal rabelj, kar je bil dodaten udarec osebni časti, saj je rabljev dotik

20 Glede na zaporedje vpisov, je Agnes, ki so jo 7. septembra 1548 oprostili šibanja ter jo zaradi nekega delikta kaznovali s prangerjem in izgonom iz mestnega pomirja, najverjetneje ista oseba kot neimenovana žena Matija Maurerja, ki je prešuštovala s čevljarским pomočnikom Francetom Kleplatom – ta je bil istega dne na prošnjo več meščanov pomiloščen kazni (LJU 488, Cod. I, kn. 7 (1548–1549), fol. 21r, 7. 9. 1548), ki bi lahko vsebovala tudi izgon.

Slika 3: Upodobitev izгона z začetka 17. stoletja: goljufivim nadzornikom mer in uteži so odrezali prisežna prsta (kazalec in sredinec) ter jih s šibanjem izgnali iz Nürnberga (*StadtAN*, F1, Nr. 42, *Neubauersche Chronik* (1601/16), fol. 118).

veljal za zelo sramotnega. Za šibanje ob izgonu je rabelj prejel po 20 krajcarjev²¹ (Fabjančič, 1944–1945, 92, 94). Ker je bila sankcija izгона javna – vsaj ponekod so jo naznanili tudi z zvonjenjem – je šibanje zagotovo potekalo po tistih ulicah in trgih, na katere se je lahko nagnetlo čim več ljudi, ki izгона niso le spremljali, temveč so ga s svojo udeležbo vsaj implicitno tudi podprli (prim. Coy, 2008, 49, 132, 134). Vsaj del obsojenih so šibali od prangerja do Karlovških ali Pisanih vrat, ki so nasploh največkrat (trikrat in enkrat Nemška vrata) omenjena v tem obredu. Pot od prangerja do vrat je zabeležena ob izgonu Katre Schemella leta 1635, katere delikt ni znan; za njeno predhodno mučenje in šibanje je rabelj prejel en goldinar (Fabjančič, 1944–1945, 95).

Ker je bilo šibanje sramotilna kazen, je delovalo tudi kot žalitev. Lucija Krabat je spomladi leta 1677 tožila meščana in podkovača Janeza Wolfa, ki naj bi jo najprej »kruto pretepel«, nakar sta jo on in njegova žena razžalila z besedami, da je »sežgana coprniška izšibana kurba« (*verprente zuberische außgestrichne huer*). Sodišče je tožnici v prid dosodilo, naj zakonca Wolf difamacijo v 14 dneh dokažeta ali za vselej molčita (LJU 488, Cod. I, kn. 45 (1677), fol. 42r, 15. 3. 1677); razplet ni znan, dejanja pa so bila del njune sovražnosti z meščanom in podkovačem Janezom Krabatom ter njegovo ženo oziroma njuno družino. Jeseni istega leta so Jero Gall in njenega moža »odpustili«

21 Enak znesek je leta 1581 zabeležen še ob šibanju štirih oseb, pri katerih izgon ni izpričan: dve neimenovani, neki Krust in Primož Šmid. Slednji in še ena oseba sta bila izšibana na Tranči (Fabjančič, 1944–1945, 92).

(*beurlaubt*) iz Kamnika, ker sta z Jero Vogrin s podobno aluzijo na čarovništvo razžalili kamniškega vikarja Matija Kovača, češ da je mežnarjeva hči njegova ljubimka, ki je splavila in (s čaranjem) povzročila nalive. Pred izgonom se je Gall na sodišču zaradi žalitev v zadoščenje oškodovancu morala udariti po ustih, enako kot Vogrin, ki so jo kaznovali z arestom v špitalu (AS 149, šk. 2, Sodni protokol 1675–1682, 17. 9. 1677, 225–226). Še tesneje je bil s čarovništvom povezan izgon Marine Trätniz ali Tranice iz Kamnika. Jeseni leta 1618 je v okviru nekega spora z Matejem Hubmanom razžalila več meščanov, med drugim tudi mestni svet in sodnika. Ob poravnavi so jo posvarili, da jo bodo izgnali (*verwiesen*) iz pomirja, če jo bo kršila. Njena sovražnost s Hubmanom se je vlekla več let in jeseni leta 1622 je ena izmed njegovih prič trdila, da je Tranica prosila neko čarovnico, da bi ji pomagala vplivati na priče v njuni pravdi. Tranico so vrgli v ječo, jo neznano kako telesno kaznovali ter jo posvarili, da jo bodo ob ponovitvi tako »hudega dejanja« brez milosti izgnali iz mesta (AS 149, šk. 1, Sodni protokol 1613–1622, 22. 10. 1618; 12. 9. 1622).

V Ljubljani so izgnanim nekajkrat izrekli tudi težjo telesno kazen. Skupaj je rabelj nedvomno²² pred izgonom iznakazil tri moške in eno žensko, ki jim je odrezal uho (5,9 % izgnanih). Leta 1621 je prejel 36 krajcarjev, da je Matiju Telebanu odrezal desno uho in ga izšibal skozi Pisana vrata (Fabjančič, 1944–1945, 94). Njegov delikt ni znan, tako kot ne tisti Gregorja s Poljan, ki je leta 1541 prejel enako kazen ob izgonu. Glede na predvideno kazen rezanja ušes v *Carolini* zaradi prostitucije sta bila Matija in Gregor morda zvodnika. Prav tako bi lahko bila prešuštnika ali siceršnja »nečistovalca«. Leta 1654 je rabelj namreč Luku Muriju in Helenki Pucelin zaradi izvenzakonskih spolnih odnosov po mučenju in šibanju odrezal uho (Fabjančič, 1944–1945, 97). Verjetno sta bila tudi izgnana, čeprav vir o tem molči. Na drugi strani kaznovalnega spektra za isti delikt je bil Albreht Behaim, ki so ga jeseni leta 1548 izgnali skupaj z njegovo deklo, vendar so mu »kot ostalim tujcem« še naprej dovolili poslovati na letnih sejnih; za odhod so jima dali tri dni (LJU 488, Cod. I, kn. 7 (1548–1549), fol. 37v, 2. 11. 1548). Razlika v kazni je bila morda posledica statusnih razlik oziroma (ne)zmožnosti odkupa za delikt, recidivizma ali posebej škandaloznega razmerja iznakaženega para. Rezanje ušes je čakalo tudi nekatere tatove. Žigosanja izgnanih, ki se je uveljavilo zlasti v 18. stoletju (Schwerhoff, 2006, 60), ni v analiziranem gradivu.

Delikt, spol in stan

Sodeč po analiziranem gradivu, so v Ljubljani v letih 1521–1677 z izgonom najpogostejše sankcionirali – ali s sankcijo grozili za – tatvine ter trgovanje z ukradenim blagom, in sicer v 19 primerih od skupaj 68 (27,9 %). S 13 primeri

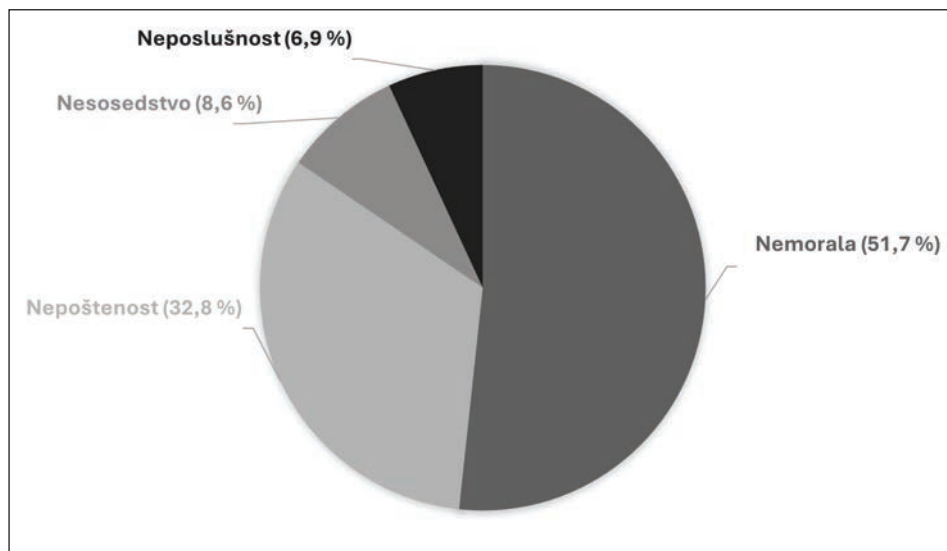
22 Ob v nadaljevanju omenjenih Luku Muriju in Helenki Pucelin je rabelj brez omenbe izгона leta 1620 odrezal uho nekemu tatu, leta 1637 nos trigamistu Janžetu Premcu z Iga, naslednje leto uho Juriju Vidcu iz Ortneka, ki ga je še izbičal, enako brez bičanja leta 1650 Jakobu Pepeluhu in dve leti zatem Evi Volčic (Fabjančič, 1944–1945, 94–97). Vsaj pri Premcu bi lahko šlo za kaznovanje v Ljubljani brez izгона iz mesta, saj je spadal pod drugo deželsko sodišče – morda je bil izgnan iz tiste jurisdikcije.

(19,1 %) sledi prešuštvo, nato šest primerov (8,8 %) (spolnih) moralnih prestopkov opredeljenih kot nečistovanje, po pet primerov (7,3 %) zvodništva ter javnih zakonskih sporov, po dva primera (2,9 %) fizičnega nasilja, nevarnih groženj in kršitve izгона ter po en (1,5 %) primer sotorilstva pri uboju, upiranja biričem, neposlušnosti do ceha in (prisilne) prostitucije. V desetih primerih (14,7 %) razlog ni naveden.

Glavni sklopi znanih deliktov (58 primerov), ki so jih sankcionirali (tudi) z izgonom, so bili torej nemorala (predvsem spolna, vendar tudi zakonska, upošteva še javno sprte zakonce) s 30 primeri (51,7 %); nepoštenost (kraja ipd.) z 19 primeri (32,8 %); nesosedstvo (nasilje, grožnje) s petimi (8,6 %) in neposlušnost (do oblasti, vključno s kršitvijo izгона) s štirimi primeri (6,9 %) (grafikon 1). To kaže, da so bili delikti, ki so jih v Ljubljani sankcionirali z izgonom podobno mnogoteri kot drugod, izgon pa je sodišče še naprej izrekalo zlasti po svoji presoji, ki je temeljila tudi na starejši praksi in običajih, kajti vsi naštetih delikti niso bili zajeti v obeh v mestu veljavnih kazenskih redih.

Kot sta izpostavila že Boris Golec (2005, 149) in Dušan Kos (2016, 246), je bila mestnemu sodišču za nekatere prestopke nejasna tudi razmejitev med malefičnim in civilnim pravom, kar je veljalo predvsem za prešuštvo in se kaže v rabi izгона zanj v mestu. Prešuštvo najbližji delikt v Malefičnih svoboščinah je bila bigamija (in biandrija), za katero je bila predvidena usmrtitev z utopitvijo (LMF, 1514, fol. 3v). V knjigah mestnih izdatkov sta zabeleženi dve utopitvi, po ene ženske v 16. in 17. stoletju, toda njun delikt ni zabeležen, eno žensko pa je rabelj leta 1588 namesto

Grafikon 1: Glavni sklopi znanih vzrokov za izgon iz Ljubljane v letih 1521–1677.

utopitve dosmrtno zazidal (zaprl)²³ v t. i. »apotekarnico«. Enaka kazen je grozila še dvema v 40. letih 16. stoletja, če bi ponovili prešuštvo (Golec, 2005, 155–157), zato je bila bigamija v praksi morda izenačena z zakonolomom. Ker so to ječo do leta 1589 porušili (Kos, 2016, 246), so zadnjo zazidano jetnico nato morda utopili, če je dotlej preživela in je niso izgnali. Redaktorji Krvnosodnega reda knezoškofije Bamberg (*Constitutio Criminalis Bambergensis*; CCB) iz leta 1507 so zapisali, da je utopitev pogosta sankcija za bigamijo, sami pa so zanjo predvideli združeno kazen: ječa, pranger, šibanje in izgon iz dežele (*das landt verbieten*) (čl.146). Redaktorji *Caroline*, nastale na podlagi bamberskega reda (Kambič, 2005, 206), so enako kazen ter rezanje ušes predvideli za zvodništvo (čl. 123). Za bigamijo *Carolina* ni predvidela smrtne kazni (čl. 121), vendar jo je, enako kot siceršnje kaznovanje prešuštnikov, prepustila uveljavljenim običajem ter sodniški presoji (čl. 120). Na »cesarsko pravco« se je mestno sodišče sklicevalo tudi, ko je Agnes Maurer oprostilo izgona, češ da jo bodo v primeru ponovitve dejanja kaznovali po njem. Ker se je sankcioniranje spolnih deliktov naslanjalo na več pravnih virov, je težko reči, ali je izgon v Ljubljani tozadevno predstavljal milostno kazen ali ne.

Manj vprašljivo se zdi to za delikte, kot je bila (formalna) napoved sovražnosti ali (bolj neformalna) grožnja z njo. Ker je *Carolina* (čl. 128–129) za prvo predvidevala usmritev z mečem, je bil izgon v teh primerih predvidoma blažja kazen oziroma izraz milosti. Zaradi izgube zapisnikov malefičnih pravnih je ta trditev za Ljubljano sicer težko preverljiva, saj so za ta delikta v mestu, sodeč po analiziranih zapisnikih, pogosteje izrekli uklonilni arest kot izgon. V petih primerih so storilca zaprli v enega od mestnih stolpov, dokler ni plačal globe in se poravnal z nasprotnikom (Oman, 2022, 991–993, 998, op. 33), dva pa so izgnali. Prvi je bil Hieronim Görzer, ki je bil v začetku leta 1602 izgnan in oglobljen z 200 zlatimi dukati, ker sta z bratom grozila mestnemu sodniku, najbrž pa tudi zaradi ponovljenega prešuštva. Prvo je zagrešil z ženo Jurka Nadala, ki ga je povrh spravil ob premoženje v vrednosti 800 goldinarjev. Görzer je izgon kmalu prekršil in Nadala po mestu iskal s svojimi ljudmi, oboroženimi s pištolami in samostreli. S tem je kršil tudi mestni mir, zato so ga zaprli in izpustili šele proti odreku maščevanju ali urfedi²⁴ Nadalu (in mestu), s

23 Obsojenih na to kazen niso dobesedno zazidali, dokler niso umrli od lakote, temveč je pomenila dosmrtni zapor. Za osebe nižjega stanu tudi v celici, ki je bila del rabljevega bivališča. Če so koga oprostili zazidanja, kar se je zgodilo le redko, so ga vselej izgnali (Hinckeldey, 2007, 142–143).

24 Za odrek maščevanju ali sovražnosti uporabljam poslovenjeno verzijo nemškega izraza *Urfehde* (dobesedno »ne-fajda« oziroma »ne-sovražnost«), urfeda, kot je izpričana v drugi polovici 18. stoletja (Golec, 2016, 165). Prisegali so jo v treh primerih: vzajemno nekdanji sovražniki ob premirju ali sklenitvi miru; med fajdo ali po njej izpuščen ujetnik nekdanjemu sovražniku; jetnik ali jetnica sodišču, tožniku in vsem, ki so ga ali jo pomagali zapreti, da se ne bo maščeval/a ali kako drugače kršil/a miru, tudi s tožbo. V mirovnih pogodbah je imela prisega opisno obliko formulacije sklenitve miru in je redko vsebovala besedo *Urfehde*. V srednjem veku je enako veljalo za prisego sodišču, v zgodnjem novem veku pa so se zanjo uveljavili formalni obrazci. Urfedo je bilo mogoče priseči za vse kršitve, ki so terjale arest. V 17. stoletju je urfeda sodišču postala le še formalna potrditev oziroma sprejetje sodbe s strani obsojenca ali obsojenke, predvsem pa je prejela vlogo varovanja moralnega in družbenega reda, podobno kot izgon. Posledično je bil prelom urfede neredko enačen s kršitvijo izgona. Podrobneje o urfedi zlasti Blauert (2000).

čimer je bila (vsaj začasno) končana tudi njuna sovražnost (Oman, 2022, 995). Štiri leta kasneje je bil zaradi groženj z ubojem in begom v Vojno krajino, tj. z izstopom (*Austretten*) iz pravnega reda ali skupnosti kot napol formalno napovedjo sovražnosti (prim. Reinle, 2007), izgnan Baltazar Einkat. Grozil je, da bo ustrelil vplivnega meščana in poštnega mojstra Mihaela Tallerja, ker mu je ta očital, da je že poročen, ko je Einkat snubil hčerko lekarnarja in mestnega svétnika Janeza Krstnika Vrbca, kasnejšega župana (Oman, 2022, 996–997). Vsekakor je šlo za nevarne grožnje, zato je bil izgon verjetno blažja kazen, sploh ker je bil Taller zaupnik (prim. Kos, 2016, 281) ljubljanskega knezoškofa Tomaža Hrena.

Izgon je bil blažja kazen še za tri storilce težjih dejanj. Spomladi leta 1541 so na prošnjo ljubljanskega knezoškofa Franca Kacijanarja pomilostili in iz mestne ječe izpustili Sebastijana Goltsmissena, služabnika nekega dr. Gangena, ker naj bi svoj verjetno težji zločin (*mishandlung*) zagrešil le zavoljo »mladostne nespameti«, hkrati pa je bil iz »častne družine«. Mestno sodišče je opustilo kazenski postopek, mladeniču naložilo plačilo oskrbe v ječi, spravo s sodnikom, urfedo (oškodovani strani) ter izgon iz mesta in dežele (LJU 488, Cod. I, kn. 4 (1541), fol. 26v, 11. 3. 1541). Podobno so leta 1612 iz mesta in dežele za tri leta proti urfedi izgnali Jurija Štrovsa, ki je bil zaradi različnih hudodelstev (*missethatten*) na Tranči zaprt že pol leta. Očitno je zagrešil neka težja dejanja, saj bi ob kršitvi izгона (*bando*) »zavrgel svoje telo in življenje« (LJU 488, Cod. I, kn. 22 (1612), fol. 74, 14. 5. 1612), torej bi ga usmrtili. Precej dlje je na Tranči prebila Marija Knap, osumljena sotorilstva pri uboju Gregorja Pereca, za katerega je bil obtožen njen mož Janez. Zakonca sta bila v ječi najbrž že od konca leta 1633, nakar je Janez enkrat do novembra 1634 tam umrl. Po mesecih prošenj za izpustitev so Marijo, s soglasjem notranjeavstrijske vlade, kot najvišje kazenskosoodne instance v teh deželah, 13. februarja ob 10. uri za vselej izgnali (*bandisirt*) iz mesta. V začetku leta 1636 je prosila za oprostitev izгона, ker naj bi se ji zgodila krivica. Deželni vicedom je po deželnoknežjem ukazu od magistrata zahteval poročilo, toda razplet ni znan (LJU 488, Cod. I, kn. 25 (1633–1635), fol. 5v–6r, 2. 1. 1634; fol. 266r, 12. 2. 1635; kn. 26 (1636), fol. 32r, 14. 1. 1636).

Za lažje zadeve (*causae minores*), kot je bilo fizično nasilje brez prelite krvi, je izgon najverjetneje sledil zaradi kakih obteževalnih okoliščin, saj se je v pravni praksi zanj praviloma dalo poravnati z javnim opravičilom, odškodnino oškodovani strani in globo sodišču (Eibach, 2007; Oman, 2022). Tak primer je bil izgon zaradi ravsa (*rauffhandl*), ki so ga dosodili nekemu hlapcu Mihaela Wolfingerja, nabornega pisarja Hrvaške in Primorske vojne krajine. Čeprav je šlo za lažji prestop, je bila najverjetneje obteževalna okoliščina, da se je hlapec zravsval z ljubljanskimi biriči (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 127r, 17. 7. 1615).

Podobno je veljalo za izgon zaradi neposlušnosti do ceha, ki je jeseni leta 1608 doletel tedaj najmlajšega mojstra čevljarskega ceha, Mateja Žlebnika. Mojstra so izgnali, ker je ignoriral večkratne pozive, naj se javno opraviči in spokori (z nakupom za šest funtov sveč za veliki oltar v koru stolnice) za razžalitev somojstra Jerneja Vidmarja in za kršitve cehovskih pravil, mdr. ker ni izplačal svojega vajenca ob koncu njegovega vajeništva (LJU 488, Cod. I, kn. 20 (1608),

fol. 151r–152r, 3. 11. 1608). Kaže, da se je po izteku izгона vrnil v mesto in se še poleti leta 1634 – če ne gre za kakega sorodnika – potegoval za vrnitev v ceh, k čemur je čevljarske mojstre prisilil šele mestni sodnik (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1633–1635), fol. 113v–114r, 3. 7. 1634).

Sodeč po analiziranem gradivu ljudje, ki so bili izgnani iz Ljubljane, izгона praviloma niso kršili. Leta 1523 so iz mesta že tretjič izgnali Pankraca Wachterja, in sicer s šibanjem ter na razdaljo 4 milj (LJU 488, Cod. I, kn. 1 (1521–1526), fol. 74v, 12. 6. 1523), leta 1601 pa je izgon kršil Görzer, toda viri ne kažejo, da bi bil za to posebej kaznovan. Pol stoletja kasneje so Marino Turk iz Cerknice najbrž izgnali vsaj dvakrat. Leta 1655 jo je rabelj dvakrat mučil in nato izšibal, vendar izgon ni zabeležen, kot je bil leto zatem, ko jo je rabelj izšibal skozi Pisana vrata. Do leta 1661 ji je izgon potekel ali pa ga je prekršila, saj jo je rabelj ponovno izšibal in ji odrezal uho (Fabjančič, 1944–1945, 97), najbrž pa so jo tudi znova izgnali. Glede na odstotek ponovnih izgonov v cesarskih mestih – npr. 13 % v Kölnu (Schwerhoff, 2006, 64), 15 % v Frankfurtu ob Majni (Boes, 2016, 65, 67) ali 17 % v Ulmu (Coy, 2008, 116) – je ljubljanski (2,9 %) zelo nizek. Čeprav je bila anonimnost v Ljubljani zagotovo precej manjša kot v obeh večjih mestih, lokalni izgnanci in izgnanke ter njihova socialna zaledja, ki bi jih ob vrnitvi lahko skrivala, najbrž niso bili ubogljivejši. Zato gre sklepati, da so povratnike in povratnice praviloma obravnavali v malefičnem postopku – seveda le tiste, ki so jih pri kršitvi izгона sploh dobili.

Drugače je bilo z berači in klateži oziroma t. i. dela zmožnimi reveži. Njihovo število je v Cesarstvu raslo od poznega 15. stoletja in že v naslednjem so postali ena od primarnih kategorij neželenih oseb. Na Kranjskem je njihovo število raslo po osmanskih in beneških vojnah, po začetku tridesetletne vojne, zaradi slabih letin in posledične lakote, epidemij in draginje (Žmuc, 2020, 204). Analizirano ljubljansko gradivo tega ne kaže, saj je v njem zabeležen le en izgon berača, pa še to ne zaradi beračenja. V ostalih znanih primerih je očitno šlo za odgon tujih revežev. Že na začetku 16. stoletja so se snovalci Nižjeavstrijskega policijskega reda zavzeli za odgon »brezdelnih klatežev«, zaostрил pa se je tudi odnos do potujočih rokodelcev, služinčadi ter drugih delavcev in delavk. V 5. členu osnutka reda iz leta 1513 so med neželene sodili ljudje, »ki so se klatili po deželi z dresiranimi medvedi in psi, lajnarji, vedeževalci, ›Jakobovi bratje‹,²⁵ in niso bili vredni ali potrebni miloščine«. Nov osnutek reda iz leta 1524 je to ponovil v 46. členu, vendar je dopuščal pomoč iz usmiljenja za »bolne in nebogljene«, v naslednjem členu pa določal, da (ostalih) klatežev nihče ne sme trpeti v istem kraju več kot dva dni, če niso zmožni in voljni delati (Žontar, 1956–1957, 34, 60). V Ljubljani so se težave s tujimi reveži očitno zaostřile v poznem 16. stoletju, zlasti v času epidemij kuge v letih 1570 in 1599, ko je mestni svet zahteval, naj se iz mesta spravi vse berače in »podobno svojat« (LJU 488, Cod. I, kn. 10 (1570), fol. 100r, 12. 7. 1570; kn. 16 (1599), fol. 91v, 15. 7. 1599). Do novih ukrepov je prišlo 22. junija 1615, ko je župan Janez Krstnik Bernardini predlagal,

25 Klateži, ki so se izdajali za romarje na Jakobovi poti.

da bi bilo nujno iz mesta spraviti (*außzuschaffen*) vso »svojat brez gospodarja«, torej nezaposlene tujce, tako moške kot ženske, ki da so odgovorni za tatvine, nečistovanje, bogokletje ipd. Skupnost je morala poskrbeti predvsem za domače reveže, med katerimi je izpostavil vdove in sirote. Mestni svet je župana podprl in poveril enajst meščanov, ki so morali po hišah v mestu in predmestjih popisati vse »sumljive osebe« (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 100v–101r, 22. 6. 1615). Odgon (*hinweckh schaffen*) sumljivih in popisanih ljudi je mestni svet dva tedna kasneje ponovil še v cehovskem policijskem redu, tj. mestnih predpisih za cehe (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 117r, 6. 7. 1615). Novo preštevanje beračev je sledilo leta 1622, v času naraščajoče draginje (Žmuc, 2009, 23), ki je mesto najhuje prizadela dve leti zatem (Kočevar, 2020, 235, op. 48). Leta 1622 so mestne oblasti izdale prve znane beraške značke, najbrž za okoli sto ljudi,²⁶ ostali pa so ob odgonu prejeli nekaj kruha, morda prepečenca. Ker so za peko porabili en ljubljanski star žita, okoli 106 litrov pšenice ali rži oziroma do 118 litrov ovs,²⁷ je moralo biti tudi odgnanih beračev precej, vendar je zelo verjetno, da so tedaj v mesto prišli še tisti iz okolice. Novo preverjanje je sledilo šele po koncu tridesetletne vojne, leta 1651 (Žmuc, 2009, 23–24), odgon revežev, vse bolj dojetih kot nevarnost za družbeni red, pa se je v Notranji Avstriji okrepil v 18. stoletju (Čeč, 2016).

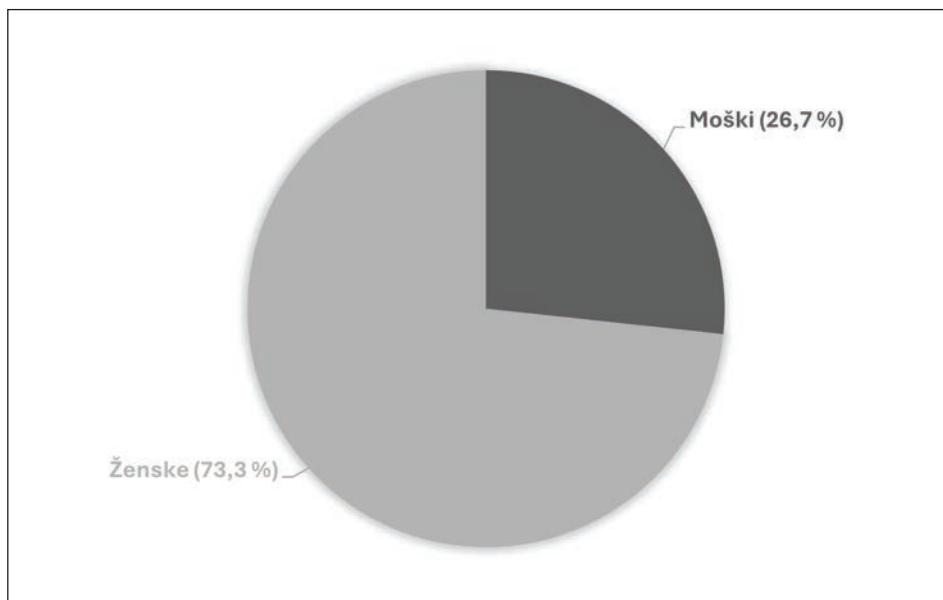
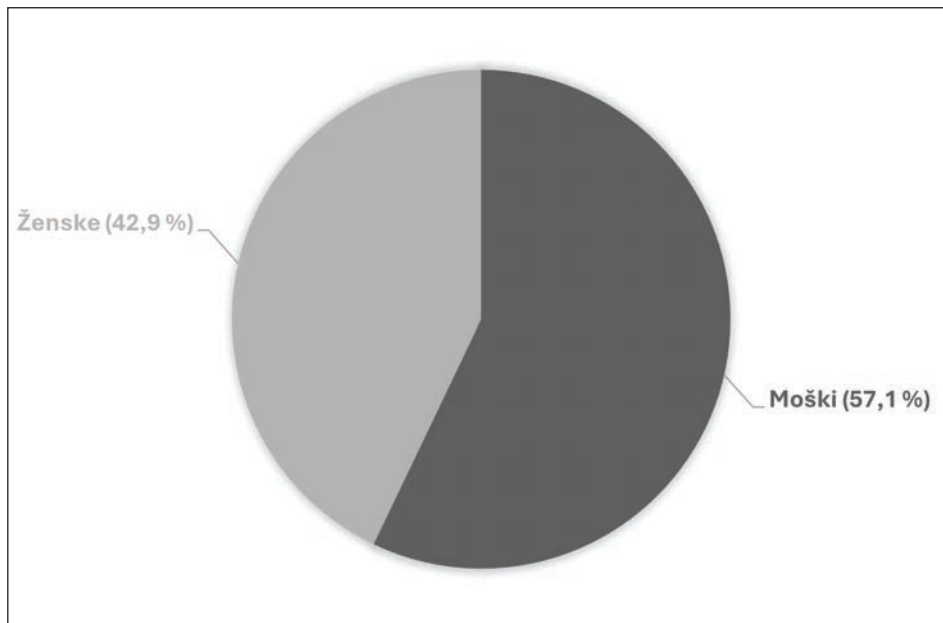
V zapisnikih mestnega sveta za leta 1615, 1622 in 1651 ni nobenega odgona klatežev, kar kaže, da odgnanih tujih beračev idr. revežev niso beležili vanje, temveč le v posebne sezname – kadar so jih sploh protokolirali. Tudi v tem se je kazala razlika med izgonom (domačinov) in odgonom (tujcev). Podobno neprotokoliranje je morda veljalo tudi za del delavk in delavcev, ki so v mestu iskali zaslužek in so prekršili moralne ali siceršnje družbene norme (prim. Coy, 2008, 62). Edini primer izgnanega berača se je leta 1545 v zapisnikih očitno znašel zato, ker se je neimenovani mož upiral biričem, zato so mu »prepovedali mesto in njegovo pomirje« (*di stat vnd purgkhfrid verpietten*) (LJU 488, Cod. I, kn. 5 (1544–1545), fol. 105v, 8. 5. 1545).

Ljubljansko mestno sodišče je izgon največkrat, v 25 od 68 primerov (36,8 %), izreklo ali z njim grozilo prav zaradi deliktov s katerimi so ljudje želeli ubežati revščini (tatvina, prostitucija in z njima povezana dejanja). Vendar jih je sankcija z izločitvijo iz skupnosti le še dodatno zapisala uboštvo (prim. Schwerhoff, 2006, 66, 70), saj so se neredki najbrž vsaj začasno pridružili klatežem, ki so bili v deliktu že sami po sebi.

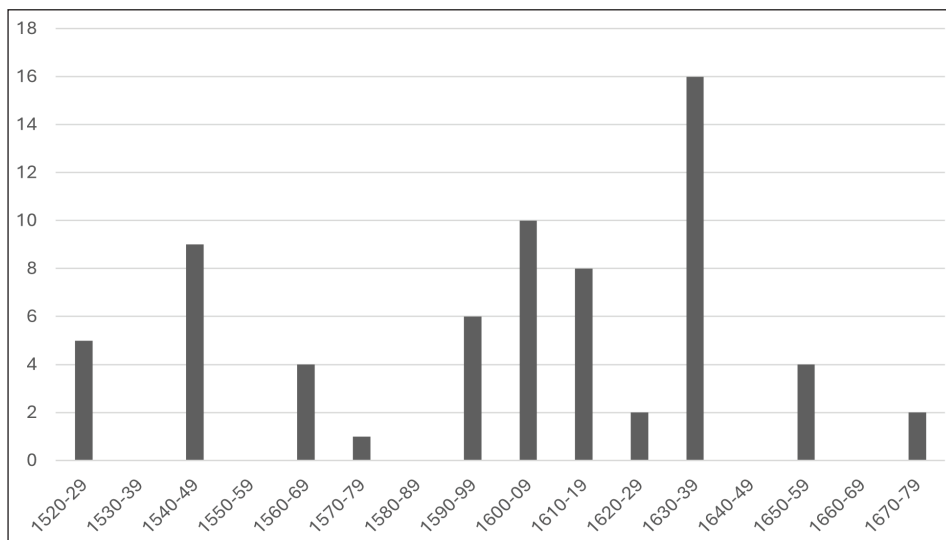
26 Irena Žmuc (2009, 26) ocenjuje, da je leta 1675 ljubljansko beraško značko prejelo od 180 do 200 ljudi, kar bi pomenilo od 3 % (prim. Valenčič, 1955, 182) do 4 % prebivalstva. V Gradcu, ki naj bi imel v 60. letih 17. stoletja okoli 14.000 prebivalcev (Straka, 1957, 24), so leta 1679 popisali 323 beračev (2,3 % prebivalstva), večinoma starih in nepreskrbljenih žensk, nakar naj bi delež po nekaterih ocenah že naslednje leto narasel na kar 10 % prebivalstva (Otorepec, 1974, 93).

27 Po okvirnih izračunih bi danes iz 106 litrov pšenice dobili količino moke, ki bi zadoščala za 152 hlebcev belega pšeničnega kruha po 800 gramov (How Much Wheat to Make a Loaf of Bread?, 2025; Volume to Weight, 2025).

Grafikon 2: Delež žensk med izgnanimi iz Ljubljane zaradi spolnih prestopkov v 16. (zgoraj) in 17. stoletju (spodaj).

Grafikon 3: Število izgonov iz Ljubljane v letih 1521–1677 po desetletjih; iz 20. in 40. let 17. stoletja ni ohranjenih zapisnikov, tisti iz 30., 50., 60. in 80. let 16. stoletja pa zajemajo le po dve leti.

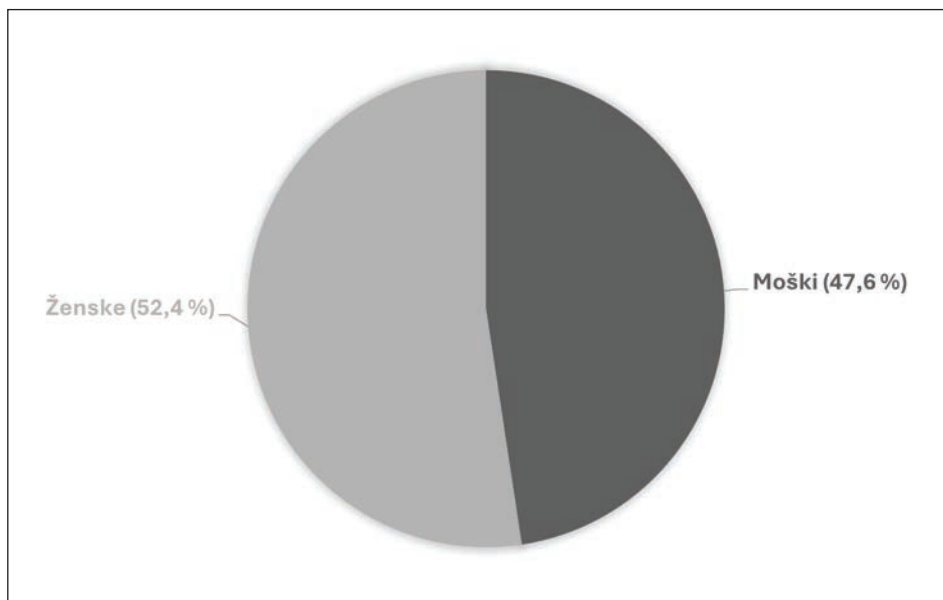
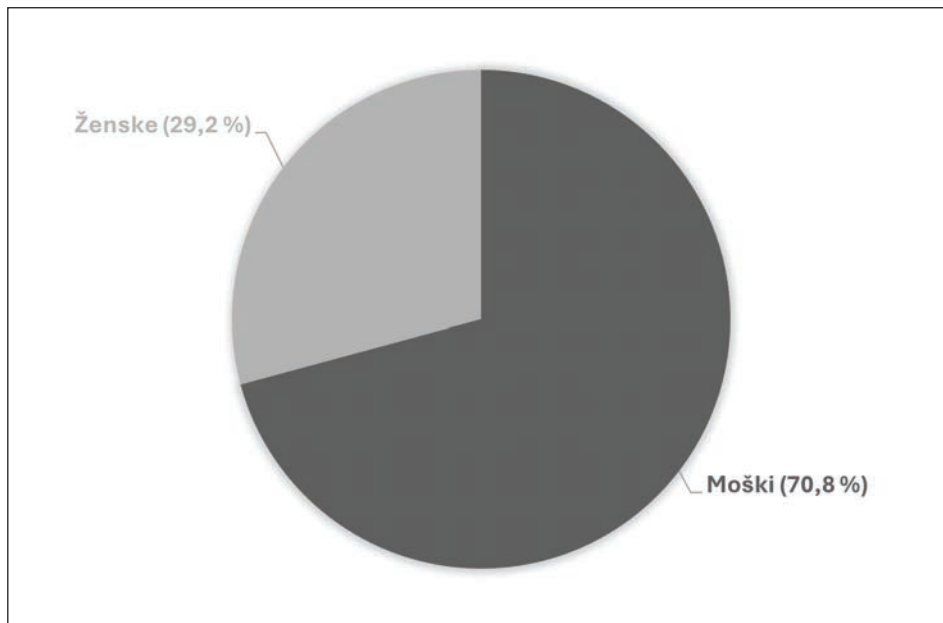
Sodeč po naravi delikta je magistrat z izgonom v prav tako 25 primerih sankcioniral prekrške zoper spolno moralo, upošteva je prešuštvo, zvodništvo, prisilno prostitucijo in siceršnje, nedefinirano nečistovanje. Najtežje je bilo samskim delavkam, ki so zanosile z meščani, saj so v izgnanstvu morale skrbeti še za svoje nezakonske otroke (prim. Boes, 2016, 141). Opazna je zaostritev v rabi sankcije po spolu skozi stoletja. V 17. stoletju so izgon zaradi spolnih prestopkov v 11 od 15 primerov (73,3 %) izrekli ali z njim grozili ženskam, kar je bil velik porast v primerjavi s 16. stoletjem (grafikon 2), ko jim je bila sankcija izrečena ali zagrožena v treh od sedmih primerov (42,9 %).

Našteto kaže na dodatno zaostritev nadzora nad moralnim življenjem, v prvi vrsti žensk, na čelo katerega so se v času protireformacije in katoliške preнове postavili cesarji (prim. Kos, 2016, 251, op. 61). Tudi deželnoknežji ukaz Ljubljančanom iz leta 1593 je zahteval izgon vsega »nečistovanja in kurbanja« (vnzucht, vnd huererey)²⁸ iz mestnega pomirja (LJU 488, Cod. I, kn. 14 (1593), fol. 62v–63r, l. 10. 1593).²⁹ Vendar je, sodeč po dogajanju drugod v Cesarstvu, do okrepljenega varovanja moralnega reda v Ljubljani najverjetneje prišlo že najkasneje v zadnji petini 16. stoletja, ko so v mestnem svetu prevladovali protestanti (prim. Žabota, 2019, 362–379).

28 Podobna dikcija je v več nižjeavstrijskih mestnih in trških sodnih redih iz 16. stoletja (Kos, 2016, 251, op. 62).

29 Že general ali patent nadvojvoda Karla II. iz leta 1585 je predvidel izgon in izgubo dediščine za samske hlapce in dekle, ki bi jih znova zalotili pri nečistovanju; prva kazen je bila štiritedenska ječa (Kos, 2016, 249).

Grafikon 4: Delež žensk med vsemi izgnanimi iz Ljubljane v 16. (zgoraj) in 17. stoletju (spodaj).

Sodeč zgolj po ohranjenih zapisnikih, so izgon iz Ljubljane sicer najpogosteje izrekli šele po izločitvi (odkritih) protestantov iz struktur avtonomnih mestnih oblasti (prim. Žabota, 2019, 383 sl.). Najprej v letih 1600–1615, še izraziteje pa v letih 1634–1636 (grafikon 3). Rast v prvem poldrugem desetletju 17. stoletja je bila ob gospodarskih posledicah nedavnih epidemij najverjetneje tudi posledica okrepljenega nadzora nad moralnim in siceršnjim družbenim redom v okviru rekatolizacijskih ukrepov (18 primerov ali 26,5 % vseh, sedem zaradi tatvin in šest zaradi spolnih prestopkov). Nasploh je v tistem obdobju prišlo do upada »dobrega sosodstva« med Ljubljančani, vsaj sodeč po vrhuncu števila razžalitev, groženj in pretefov v letih 1598–1618, kot izrazitih primerov sosedske nesloge oziroma sovražnosti (Oman, 2022, 981–985). V istem obdobju je bilo izvršenih tudi 22 smrtnih kazni ali 18 % vseh v 17. stoletju (Fabjančič, 1944–1945; Golec, 2005, 155). Tudi vrhunec rabe izгона v zgolj treh letih sredi 30. let 17. stoletja (16 primerov ali 23,5 % vseh, znova sedem zaradi tatvin in šest zaradi spolnih prestopkov, od teh trije zaradi zvodništva) je najbrž povezan z gospodarskimi posledicami tridesetletne vojne, ki so povečale revščino, posledično pa okrepile še nadzor nad življenjem in vedanjem Ljubljančanov. V zapisnikih iz tistiga triletnja je malo izrazitih primerov nesloge, več smrtnih kazni kot tedaj (1) pa je bilo izrečenih na začetku desetletja (8).

Ne glede na vrsto delikta so izgon v 17. stoletju v Ljubljani izrekli ali z njim grozili večkrat (42 primerov ali 61,8 % vseh) kot v 16. stoletju. Obenem je v 17. stoletju pogosteje doletel ženske:³⁰ med 16. in 17. stoletjem je število izgonov za spolne prestopke naraslo za 70 %, za krajo in podobne delikte pa se je več kot potrojilo. Skupaj so izgon izrekli ali z njim grozili sedmim ženskam v letih 1521–1599 (29,2 %) in 22 v letih 1600–1677 (52,4 %) (grafikon 4).

Za razliko od spola je družbeni stan izgnanih v analiziranem gradivu izpričan le izjemoma. Trije so zabeleženi kot meščani, od katerih je bil eden poročen, pri enem paru je šlo za gostače (Behaim), ena vsaj izvorno ni bila iz mesta (Turk), en izgnani je bil berač, en vicedomski podložnik (Vodec), še en pa morda nižji plemič (Görzer, sodeč po oboroženem spremstvu). Predvidoma so vsi meščani ob izgonu izgubili meščansko pravico, kot sta jo Žlebnik in leta 1541 še Peter Šrot zaradi ponovnega prešustva (LJU 488, Cod. I, kn. 4 (1541), fol. 23r, 4. 3. 1541). Enako je leta 1615 grozilo Hellerju Anderliču in njegovi ženi, ki sta bila vpletena v trgovanje z ukradenim blagom, ter leta 1635 gostilničarju Andreju Robidi, ki se je zapletel v podobno početje svoje žene in njenih tovarišic (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 53v, 23. 3. 1615; kn. 25 (1633–1635), fol. 404r, 26. 11. 1635). Ni pa bil izgnan vsak, ki je izgubil meščansko pravico. Caharija Hugl se je zaradi dolgov do Jurija Peha znašel v arestu v enem od mestnih stolpov, od koder je jeseni leta 1635 pobegnil in nadaljeval svojo

30 Za primerjavo, v Ulmu so v 16. stoletju izgnali več moških (72 %) kot žensk, vendar so več žensk (55 %) izgnali zaradi različnih spolnih deliktov (Coy, 2008, 123). Podobno je bilo v Augsburgu, kjer so moški predstavljali okoli 66 % vseh izgnanih med sredino 16. in sredino 17. stoletja, potem ko so ženske predstavljale podoben delež (67 %) v letih 1511–1520 (Tyler, 2000, 82–84). V Kölnu je bil v letih 1698–1712 delež žensk med vsemi izgnanimi okoli 52 % (Schwerhoff, 2006, 58).

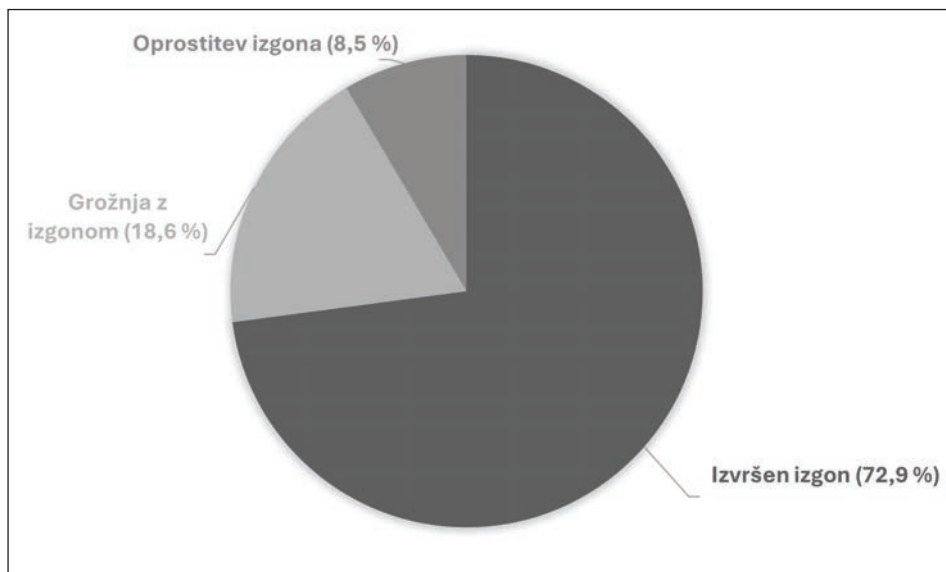
obrt. Magistrat ga je za vselej izločil iz meščanskih vrst,³¹ ga »osvobodil meščanske prisege« in mu prepovedal opravljati meščanske dejavnosti, ni pa ga izgnal. Dva tedna kasneje je bil Hugl po posredovanju knezoškofa Rinalda Scarlicchia, svojega očeta in nekaj drugih ljudi ponovno sprejet med meščane (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 205v–206r, 6. 11. 1615; fol. 219v–221v, 23. 11. 1615).

Obrt ali poklic izgnanih sta izpričana v četrtni primerov (17 ali 25 %): dva steklarja in ena steklarka, dva krznarja in ena krznarka ter po en čevljarski mojster, mesar, tesar, stražnik, trobentač, dijak, hlapec nabornega pisarja, vajenec in milarka. Trinajst je navedenih drugod v članku, tukaj navajam ostale štiri. Leta 1548 so mesarju Pankracu Hudiju zagrozili z izgonom, če bi spet prešuštoval, potem ko je svoji dekli naredil otroka, saj je bil »znan zapeljevalec mladih deklet« (LJU 488, Cod. I, kn. 7 (1548 – 1549), fol. 43r, 16. 11. 1548). Zaradi spolnih prestopkov so leta 1609 skupaj z njegovo »konkubino« izgnali tudi nekega »laškega« steklarja (LJU 488, Cod. I, kn. 21 (1609), fol. 32v, 27. 2. 1609), leta 1636 pa so s ponovnim izgonom grozili trobentaču Gregorju Rephueni, če bi se prekršil zoper poravnavo glede odtujitve premoženja Katarine Vrenčun, s katero je tudi nečistoval. Izgon je istega leta grozil še hčerki neke Dröfflice (*Dröfflin*), če bi znova zanosila z Rephuenom, ki so mu zaradi tega nečistovanja izrekli zapor na Tranči in očitno še izgon, vendar je prej zbežal (LJU 488, Cod. I, kn. 26 (1636), fol. 7v–8r, 4. 1. 1636; fol. 87r, 14. 4. 1636; fol. 90v–91r, 19. 4. 1636). Prav tako je izgon leta 1653 grozil milarki Mariji Bajer (Payer), če bi jo spet kdo obtožil nečistovanja. Če je ta obtožba držala, je morda skušala svojo in moževo revščino blažiti s prodajo svojega (ali tujega?) telesa, saj ji prodaja (slabega) vina in medicine ni prinašala dovolj zaslužka. Pet let kasneje je izpričana kot oslepela prejemnica miloščine iz špitalske blagajne (LJU 488, Cod. I, kn. 28 (1653), fol. 167v, 25. 8. 1653; kn. 29 (1658), fol. 54r, 13. 3. 1658).

Nekajkrat so z izgonom sankcionirali ali z njim grozili zakoncem, pri čemer so v primeru izvršene sankcije z njimi verjetno odšli še vsaj njihovi mladoletni otroci. Predvsem z moškimi, ki so bili izgnani za daljši čas, so že v srednjem veku neredko izgnali njihovo družino, da bi jih odvrnili od prehitre vrnitve (Brockdorff, 2024, 380), toda ne samodejno (Schwerhoff, 2006, 62). Ob družini Wölfnizer so izgon izrekli ali z njim grozili še dvema paroma v 16. in petim v 17. stoletju: trikrat zaradi trgovanja z ukradenim blagom in po dvakrat zaradi zvodništva ter javnih zakonskih sporov. Poleti 1601 so iz mesta izgnali stražnika Luka Košiča in njegovo ženo, ker sta svojo deklo zoper njeno voljo prostituirala »italijanskim« vojakom, nastanjenim v njuni in drugih hišah. Mestno sodišče je izgnalo tudi zlorabljeno deklo (LJU 488, Cod. I, kn. 18 (1601–1602), fol. 164r, 13. 8. 1601), kar je bilo skladno s tedanjimi predstavami varovanja moralnega reda, zlasti ko je šlo za delavke, pa tudi zaradi blažitve pritiska na mestno blagajno, ki bi morala vzdrževati neporočeno žensko in njenega otroka (Coy,

31 V nasprotju s tem so Ljubljancani grožnjo z izstopom iz meščanskih vrst uporabljali tudi kot sredstvo pritiska na nasprotnika ali z namenom, da bi izsilili posredovanje mestnih oblasti v medosebnih sporih, torej kot neke vrste napoved sovražnosti. V znanih primerih je mestno sodišče te grožnje sankcioniralo z dolžnostjo javnega opravičila, uklonilnim arestom in visokimi globami (Oman, 2022, 990, 991, op. 20, 998, op. 33).

Grafikon 5: Izvršitev izгона v Ljubljani v letih 1521–1677.

2008, 66). Morda je bila izgnana tudi Ana Urbančič, hči pokojnega kuharja Baltazarja, ki jo je z Janezom Bučarjem zvodila Uršula Cerar, žena steklarja Janeza. Zvodnico so za tri tedne zaprli na Tranči, toda ker je imela majhne otroke, se je za oprostitev izгона zavzelo tudi več meniških redov. Če bi ravnanje ponovila, bi jo izgnali skupaj z možem (in otroki) (LJU 488, Cod. I, kn. 25 (1633–1635), fol. 25r, 3. 3. 1634). Med redovniki, ki so se zavzeli za Uršulo, najverjetneje niso bili jezuiti, kajti prav na njihovo prigovarjanje je v 17. stoletju prišlo do več množičnih izgonov prostitutk in zvodnikov (ter zvodnic) iz Ljubljane (Kos, 2016, 357). Toda prav dolgo se zvodništva ni vzdržala in do jurjevega leta 1636 so jo, že kot vdovo, »spokali« (*hinwegkh pakhen*) iz mesta, ker je v prostitucijo »zapeljevala mlade ženske«. Pri zvodništvu ji je morda pomagala Eva Aschwein, ki je v svoji hiši dopuščala nečistovanje, saj so jima izgon dosodili istočasno; Eva je iz mesta morala »spokati« v pol leta (LJU 488, Cod. I, kn. 26 (1636), fol. 62v, 3. 3. 1636). Tudi zakoncem, katerih spori so vznemirjali »vso sosesko«, so grozili, da jih bodo izgnali, če ne bi začeli živeti »krščansko in častno« – to so spomladi leta 1659 naložili Gregorju in Mariji Bertoncelj, ki sta drug drugega pogosto pisno naznanjala sodišču (LJU 488, Cod. I, kn. 30 (1659), fol. 68r–v, 28. 3. 1659).

Izgon kot izključitev iz skupnosti, je lahko doletel tudi soseske in četrti. Med epidemijo poleti leta 1599 je bilo nekaj časa »izgnano« (*in bando*) celotno šentjansko predmestje (kasnejše šentpetersko), ker so tamkajšnji prebivalci napadli ograjo, ki je bila del protikužnih ukrepov. Pet voditeljev tega uporniškega (*rebellionischer*) početja so zaprli v enega od mestnih stolpov, dokler ne bi plačali (skupaj?) 10 zlatih ducatov kazni (LJU 488, Cod. I, kn. 16 (1599), fol. 103r–105v, 6. 8. 1599).

Mestno sodišče ni izgnalo vseh, ki bi jih lahko. Od 59 primerov v zapisnikih mestnega sveta, so izgnali 43 ljudi (72,9 %), 11 so z izgonom zgolj grozili (18,6 %), zlasti v 17. stoletju (70 % vseh groženj), pet ljudi (8,5 %) pa je bilo oproščenih izgona (grafikon 5). Sodeč po raziskavah izgona drugod po Cesarstvu, velja sklepati, da so tudi v Ljubljani vsaj del izgnanih najprej posvarili in da izgon ni bil vselej prva sankcija. Oprostitev izgona ali vsaj zmanjšanje njegovega trajanja ali območja je bila odvisna od nevarnosti, ki jo je delikt predstavljal za skupnost, ter od pripravljenosti delinkventov na poboljšanje oziroma pripravljenosti magistrata, da jim je to verjel. Pri tem je bila ključna podpora njihove družine, sosedov in siceršnje skupnosti, kot tudi zmožnost naštetih, da pomiloščenim nudijo življenje, ki jih ne bi vrnilo na stranpoti. Posledično so oprostitev izgona težje dosegli delinkventi z manj zvezami, torej zlasti tisti iz revnejših slojev (Schwerhoff, 2006, 59, 62–63).

Za oprostitev izgona je lahko bila tudi v novoveški Ljubljani ključna podpora zakonca, kot v primeru Agnes Maurer, duhovščine kot v (prvem) primeru Uršule Cerar, sosedov, kot bo pokazal primer Martina Lukančiča, ali deželnega kneza, kot v primeru zakoncev Anderlič, ki pa je sledila neki njuni prošnji. Da je Anderlič (ali njegov odvetnik) znal brenkati na prave strune, kaže tudi, da se je za njegovo vrnitev na funkcijo merilca vina pri županu zavzel še knezoškof Tomaž Hren, čeprav neuspešno, nakar mu je samemu uspelo doseči, da je magistrat krznarski bratovščini naložil, naj ga znova sprejme v svoje vrste (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 97r–v, 19. 6. 1615; kn. 24 (1616), fol. 65v–66r, 29. 2. 1616). Tudi krznarju Lovrencu Dacherju je v adventnem času leta 1575 uspelo na lastno prošnjo in proti urfedi doseči oprostitev izgona, ki ga je doletel zaradi nečistovanja (LJU 488, Cod. I, kn. 12 (1575), fol. 207v, 5. 12. 1575). Morda je šlo za poseben uspeh, saj Andrej ali Hanže Dobravec, pajdaš zakoncev Anderlič (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 53v, 23. 3. 1615; fol. 64v, 3. 4. 1615), ter vdovi Knap in (morda) Hugl z lastnimi prošnjami niso uspeli; vdovi sta se sklicevali na krivico oziroma neustrezen postopek. Tudi Mihael Wolfinger poleti leta 1615 ni uspel prepričati magistrata, naj počaka z izgonom njegovega hlapca, dokler ne bi prispel deželnoknežji ukaz za njegovo izpustitev. Le Rephuen se je sramotni izvršitvi izgona ognil z begom, nakar so mu ob poravnavi z njim zagrozili, če bi jo kršil. Izgnanemu možu je praviloma sledila njegova družina, vendar v analiziranem gradivu ni nobene prošnje kake žene, naj njenega moža oprostijo izgona. Morda gre za posledico majhnosti vzorca, saj so bile ponekod drugod v Cesarstvu tovrstne suplikacije precej pogoste (prim. Boes, 2016, 142–143).

Največ podpore za oprostitev izgona je leta 1636 potreboval tesar Martin Lukančič. Zaradi neke ženine obtožbe so ga zaprli na Tranči in ga maja istega leta na osebno prošnjo izpustili, ob svarilu, da ga bodo izgnali, če s soprogo ne bo zaživel mirno. Zakonca sta bila na slabem glasu že zato, ker je Lukančič novi ženi poroko obljubil še pred smrtjo prve, torej je prešuštoval. Ko sta se z novo soprogo enkrat do oktobra spet javno sprla, so oba zaprli na Tranči, Martinu pa so enkrat do novembra izrekli izgon. Tedaj so se za njegovo pomilostitev zavzeli njegova (odrasla) hči, varovanci in celotna soseska na Grajskem griču; neuspešno, vendar je Martin ostal v mestni ječi. Morda je prošnja za pomilostitev zavrla postopek izgona. Prosilci so znova poskusili

sredi decembra in izpostavili Lukančičevo starost ter njegovo obljubo, da bo opustil z neprimerno življenje, preklinjanje in bogokletje. Tokrat so bili uspešni in po izpustitvi s Tranče je tesar moral za pokoro predati skupaj 25 funtov voska (za sveče) kapucinom, avguštincom in bratovščini sv. rešnjega telesa – naštetih so se verjetno zavzeli tudi za Uršulo Cerar – ob ponovni tožbi zoper njega pa mu je grozila še strožja kazen kot izgon (LJU 488, Cod. I, kn. 26 (1636), fol. 94r–v, 6. 5. 1636; fol. 255v, 6. 10. 1636; fol. 262v – 263r, 7. 11. 1636; fol. 287v, 15. 12. 1636; fol. 292r–v, 19. 12. 1636).

Geografija, trajanje in jezik izgona

Večino ljudi, katerih območje izgona je znano, so izgnali iz mesta oziroma njegovega pomirja: vseh 23 v 16. in 31 od 35 (88,6 %) v 17. stoletju. Izgon iz dežele oziroma s Kranjske je zabeležen zgolj trikrat, dvakrat v 17. stoletju: za Goltsmissena in Štrovsu ter leta 1615 za Tomana Vidmarja zaradi kraje (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 152r–v, 7. 8. 1615). Od analiziranih primerov izgona zaradi tatvin in sorodnih deliktov, je sodišče zgolj v Vidmarjevem sledilo dikciji Malefičnih svoboščin pri določitvi prostora, s katerega je bil izgnan. V skoraj vseh ostalih primerih, ko je tak prostor zabeležen (12 ali 66,7 %), so bili tatovi, tatice in ostali, ki so tako ali drugače sodelovali pri njihovem početu, izgnani »le« iz mesta in njegovega pomirja. Edina izjema ob Vidmarju je bil Krištof Erdtrich, vajenec Jakoba Spandana, ki je bil leta 1612, po opravljeni pokori, zaradi kraje izgnan iz vseh nadvojvodovih dežel, potem ko je vsaj tri mesece prebil v ječi. Sankcija je sledila tri dni po izreku sodbe. Morda so ga pri tem oprostili šibanja ali mu kako drugače olajšali izgon, saj je tistega dne naznanil kuharja Hanžeta Lovšeta, verjetno kot sosterilca (LJU 488, Cod. I, kn. 22 (1612), fol. 45r, 26. 3. 1612; fol. 76r, 18. 5. 1612; fol. 79v, 21. 5. 1612).

V primerih izgona iz mesta ali pomirja je bilo le trikrat v zgodnjem 16. stoletju zabeleženo, na kakšni razdalji je izgnanec moral ostati. Jakob Schwartzl je bil jeseni leta 1522 izgnan na 5 (nemških) milj (ok. 37,5 km), ker je tako pretepel jermenarskega pomočnika Miklavža, da ta ni več mogel uporabljati rok, čeprav se je Jakob poravnal z njegovo družino; za odhod je prejel tri dni časa. Na 4 milje (ok. 30 km) sta bila poleti leta 1523 izgnana Jakob Hafner, sicer oproščen neke telesne kazni (LJU 488, Cod. I, kn. 1 (1521–1526), fol. 62r, 11. 1522; fol. 75r, 12. 6. 1523), in povratni izgnanec Wachter. V teh primerih je šlo za razdaljo, ki je zajemala precej širši prostor od mestnega pomirja. Morda je bilo mišljeno ozemlje pod krvnosodno oblastjo mestnega sodnika, ki je ob Ljubljani in njenem pomirju obsegalo še šest deželskih sodišč: Ljubljana (podeželje izven pomirja), Ig, Goričane, Polhov Gradec, Smlednik in Logatec (Golec, 2005, 140) – zadnji je od Ljubljane oddaljen dobrih 32 km. Vendar so bile izpričane razdalje najverjetneje predvsem simbolnega pomena in so izražale težo deliktov, kajti zgodnjenovaveškim mestnim oblastem je primanjkovalo ljudi že za nadzor mest in njihovih pomirij (Coy, 2008, 53, 128; Boes, 2016, 199; prim. Schwerhoff, 2006, 57–58). Enak simbolizem je bil najbrž v dikciji »izgon iz dežele« ali iz »vseh nadvojvodovih dežel«, ko so ga izrekle avtonomne mestne oblasti, čeprav so podlago zanju lahko našle v Malefičnih svoboščinah in *Carolini*. Mogoče je tak iz-

gon lahko izreklo ljubljansko malefično sodišče, saj je bil izgon iz dežele v Cesarstvu praviloma v domeni višjih in krvnih sodišč (prim. Holzhauer, 1978, 1445), morda pa zgolj deželni knez, kot je določal tudi Red za deželska sodišča nadvojvodine Avstrije pod Anižo iz leta 1656 (*Land-Gerichts-Ordnung Deß Ertz-Hertzogthums Oesterreich unter der Ennß*, LGÖ) ali t. i. *Ferdinande* (LGÖ, 1656, čl. 49, § 5, 682).

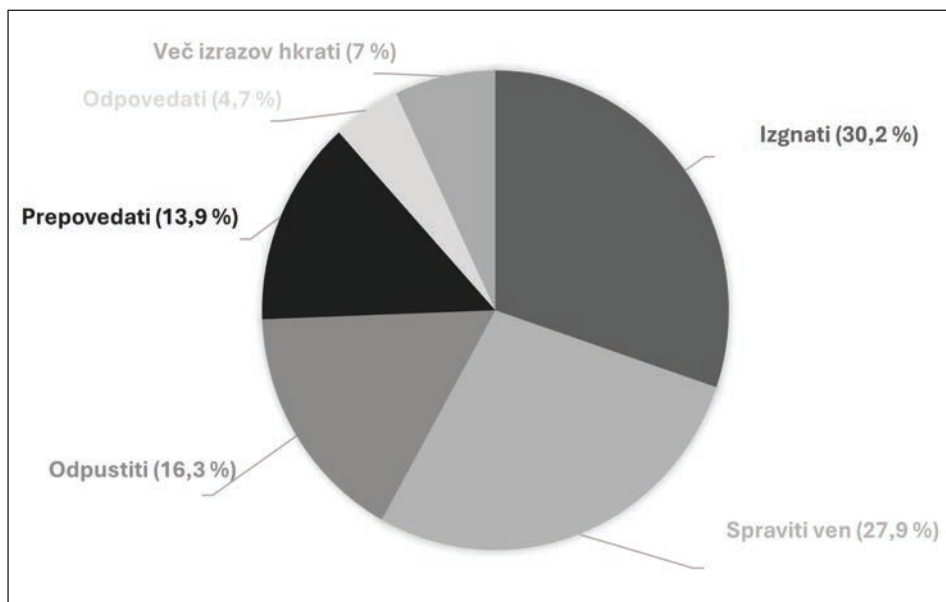
Tudi trajanje izгона je izpričano redko in, z izjemo za pet let izgnanega Schwerztla, zgolj v 17. stoletju. Enako dolg izgon iz mesta in pomirja je spomladi leta 1615 grozil zakoncema Anderlič, ki sta z več pajdaši in pajdašinjami trgovala z ukradenim blagom, a sta bila do poletja pomiloščena, pri čemer kaže, da mesta vmes sploh nista zapustila (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 53v, 23. 3. 1615; fol. 64v, 3. 4. 1615; fol. 97r–v, 19. 6. 1615). Njun sodelavec Dobravec je bil izgnan za eno leto, triletni izgon pa je bil dosojen Štrovsu. Doživljenjsko so bili izgnani Vidmar, vdova Knap in družina Wölffnizer. Enako dolg izgon je grozil zakoncema Cerar – in je verjetno doletel Uršulo leta 1636 – prav tako je bila doživljenjsko izgnana Berta iz družine, ki sta ji pripadala Anderliča (LJU 488, Cod. I, kn. 23 (1615), fol. 53v, 23. 3. 1615). Doživljenjski izgon ali grožnja z njim je največkrat (62,5 %) izpričan za tatvine in trgovanje z ukradenim blagom.

Za konec si velja pogledati še jezik izгона, ki je bil v Ljubljani podobno³² bogat (grafikon 6) kot drugod v Cesarstvu. Nič ne kaže, da bi različni izrazi za izgon v glavnem mestu Kranjske izražali kake pravne razlike, kot so ugotovile tudi raziskave izгона v drugih mestih Cesarstva (Tyler, 2000, 78; Brockdorff, 2024, 16). Sodeč po analiziranih zapisnikih, so bili delinkventi in delinkventke iz mesta, pomirja ali dežele največkrat »izgnani« (*verwisen, bandisirt*), in sicer v 13 od 43 primerov³³ (30,2 %), dvanajstkrat (27,9 %) so jih iz mesta »spravili« (*wekhgeschafft, erhebt, verschafft, pakhen* ipd.), sedemkrat (16,3 %) »odpustili« (*abkünden, geurlaubt* ipd.), šestkrat (13,9 %) so jim mesto oziroma pomirje »prepovedali« (*verpietten, enthalten* ipd.), dvakrat (4,7 %) pa »odpovedali« (*von der stat gesprochen*). Še dvakrat (4,7 %) so ljudi iz mesta »izgnali in odpustili«, enkrat (2,3 %) pa »izgnali in spravili ven«. Za sam izgon je v analiziranih zapisnikih v 17. stoletju petkrat zabeležena beseda *bando*, zgolj ob prvi prošnji za oprostitev Lukančiča pa *exil*. Prva raba glagola *bandisieren* sega v leto 1568, ko je magistrat mestnemu sodniku naložil, naj v osmih dneh izžene ženo Mihaela Mälleta (LJU 488, Cod. I, kn. 9 (1568–1569), fol. 28v, 6. 2. 1568), nakar je zabeležen le v 17. stoletju, včasih skupaj z najbližjo sopomenko *verwisen*. Na uveljavljenost obeh izrazov kaže tudi, da sta do sredine 18. stoletja kot »bandizanje« (*Bandishaino*) oziroma »vižanje« (*Vishan, Visen*) našla pot v slovenske prisege pred kazenskimi sodišči (Golec, 2016, 159, 162–164). Nekateri drugi izrazi so dotlej že šli iz rabe, zlasti besedna zveza prepoved mesta ali pomirja, ki se v analiziranih zapisnikih zadnjič pojavi leta 1569.

32 Ali še bogatejši: v Augsburgu so ljudi največkrat »izgnali iz mesta« (44,6 %) ali jim »mesto prepovedali« (43,3 %), le izjemoma pa so koga iz mesta »spravili« (1,4 %) (Tyler, 2000, 78).

33 Tukaj so kot en primer upoštevani tudi hkratni izgoni zakoncev, družin in prešuštnikov.

Grafikon 6: Dikcija izгона v Ljubljani v letih 1521–1677.

SKLEP

Primerov za študijo rabe izгона v novoveški Ljubljani je relativno malo, saj ni ohranjen noben zapisnik malefičnih pravnih niti popis odgnanih tujih revežev. Manjka tudi veliko število zapisnikov mestnega sveta, pri več plačilih za rablja pa ni jasno, ali je bil izgon dejansko izrečen ali ne. Toda primerjava z raziskavami izгона v svobodnih cesarskih mestih, ki so utemeljene na večji količini arhivskega gradiva, pokaže, da je ljubljanski vzorec kljub temu verodostojen.

Podobno kot v večjih cesarskih mestih je tudi v deželnotonežji Ljubljani magistrat z izgonom sankcioniral predvsem delikte zoper spolno moralno (izvenzakonski spolni odnosi) in poštenost oziroma premoženje (kraja in preprodaja ukradenega blaga). Ti delikti zajemajo kar 44 od vseh 68 (64,7 %) znanih primerov izгона iz Ljubljane v obravnavanih letih 1521–1677. Glede na ocene odгона tujih revežev iz mesta v nekaterih letih 17. stoletja gre sklepati, da je bila tudi obravnava tega segmenta neželenega prebivalstva podobna tisti drugod v Cesarstvu, kjer so bili klateži in berači po številčnosti neredko v vrhu izključenih. Obenem se je tudi raba izгона meščanov, gostačev in delavcev iz glavnega mesta Kranjske okrepila predvsem v kriznih časih. Najbolj v prvem poldrugem desetletju 17. stoletja, najverjetneje zaradi nedavnih epidemij in posledic zaostrenega nadzora nad moralno v okviru rekatolizacijskih ukrepov, še posebej pa v letih 1634–1636, verjetno zaradi gospodarskih posledic prve polovice tridesetletne vojne, ki so povečale revščino in posledično še dodatno okrepile nadzor nad

življenjem in vedênjem Ljubljančanov. V izpostavljenih 18 letih so z izgonom grozili ali sankcionirali skupaj 34 ljudi, torej natanko v polovici vseh nedvoumnih primerov; upošteva je zgolj izgone v zapisnikih mestnega sveta pa 32 ljudi (54,2 %) v 10 od 62 (16 %) analiziranih let. Opazno je zlasti okrepjeno izrekanje izгона za delikte zoper spolno moralo. To je imelo tudi v Ljubljani najverjetneje poznosrednjeveške temelje in se je skoraj brez dvoma okrepilo v času, ko je bil magistrat v rokah protestantov, vendar je v analiziranem gradivu izrazito šele po zmagi protireformacije v zgodnjem 17. stoletju. Zaostreno varovanje spolne morale je prizadelo zlasti ženske. V 17. stoletju so zaradi spolnih deliktov z izgonom sankcionirali trikrat več žensk kot moških, delež zaradi spolne nemorale izgnanih žensk pa se je v primerjavi s 16. stoletjem povečal za dobrih 70 %, kar je primerljivo z nekaterimi drugimi mesti v Cesarstvu. Če so te številke primerljive s tistimi iz nekaterih drugih mest v Cesarstvu, pa se je delež vseh izgnanih žensk v Ljubljani do 17. stoletja skoraj podvojil in celo malo presegel delež moških, kar drugod ni izpričano. Razlika je zagotovo posledica neohranjenosti zapisov izгона zaradi fizičnega nasilja v zapisnikih malefičnih pravnih in odгона zaradi klateštva v posebnih popisih. Podobno velja za delež kršitev in oprostitev izгона ter groženj s to sankcijo, ki je bil v Ljubljani nižji kot drugod. Precej slabše od spola izgnanih je dokumentiran njihov družbeni stan. Med izgnanimi so bili tudi meščani, vendar sicer redke izpričane obrti in poklici kažejo, da so prevladovali ljudje iz nižjih slojev, kar je primerljivo z drugimi mesti v Cesarstvu. V nasprotju s tem je bil jezik izгона v Ljubljani precej bogatejši kot ponekod drugod. Večino ljudi je ljubljanski magistrat izgnal iz mesta oziroma njegovega pomirja, včasih na razdalje, ki niso izražale realnega dometa njegove jurisdikcije ali celo ne jurisdikcije ljubljanskega krvnega sodnika, temveč so demonstrirale zlasti nevarnost delikta izgnanih. Izgon je lahko trajal od enega leta do smrti, vendar je trajanje izpričano le izjemoma. Ob izgonu so nekatere delinkvente in delinkventke biriči ali rabelj dodatno sramotili s šibanjem, vendar gre glede na pogosto rabo te telesne kazni drugod sklepati, da v Ljubljani ni bila vselej protokolirana; vsekakor je bilo večkrat zabeleženo še šibanje brez omembe izгона. Kaže, da so predvsem tatove in tatice pred izgonom posmehu včasih izpostavili na prangerju, kršitelje in kršiteljice spolne morale pa tudi v norčevski kletki in z obmetavanjem z jajci; mogoče je šlo v precej redkih zabeleženih primerih za posledico povratništva ali posebej škandaloznih prešuštev. Redke, morda zlasti notorične nečistovalce in ljudi vpletene v prostitucijo, je rabelj pred izgonom iznakazil še z rezanjem ušes.

Obredni pomen izгона kot izključitve iz mestne skupnosti, tudi kot demonstracijo njene enotnosti in avtoritete magistrata, izpričuje predvsem v virih natančneje popisani primer Katre Schemella. Šibanje od prangerja pred rotovžem do mestnih vrat oziroma obzidja je izgnane ne le fizično, temveč tudi simbolno vodilo od središča mestne skupnosti in justice do njunih najopaznejših fizičnih meja. Zato gre sklepati, da so po tej poti (ali od Tranče) iz Ljubljane izgnali precej več ljudi kot le Schemello, tudi ko jih predhodno niso dodatno sramotili s prangerjem, šibanjem ali drugimi telesnimi kaznimi.

FROM NEIGHBOUR TO OUTSIDER – BANISHMENT IN EARLY MODERN LJUBLJANA

Žiga OMAN

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Societies, Culture and Environment,
 Centur 1F, 6273 Marezige, Slovenia
 e-mail: ziga.oman@york.ac.uk

SUMMARY

Predicated on town-court registers from 1521–1677, this paper addresses the use of banishment in early modern Ljubljana. The temporary or permanent banishment of unruly people or deviant behaviour was a key tool (sanction) and rite of social control in medieval and early modern Europe. Particularly from the fifteenth century, banishment was increasingly used to safeguard moral norms, a process exacerbated by the Reformation and the Counter-Reformation. The article investigates how sixteenth- and seventeenth-century Ljubljana magistrates used banishment to maintain the social and moral order in town, and how its use was contingent on the nature of crime, the offenders' social status and gender, as well as the expectations of the population in keeping order and peace. The analysis demonstrates that banishment in the relatively small Habsburg princely town was used in much the same way as in larger free Imperial cities. The sanction was most often ruled for transgressions against sexual morals, such as adultery and prostitution, and for theft. The social standing of offenders is rarely given, but burghers were few. Gender is much better documented. In the seventeenth century, there was a rise in the number of women banished for theft and especially for offences against sexual norms, which was the result of tightened social disciplining following the Counter-Reformation. Similarly, the general upswing in the use of banishment in the 1610s and mid-1630s points to a growing need for social control due to the fallout from wars and plague epidemics, which strained not only the urban economy, but also exacerbated social relations.

Key words: banishment, social control, crime, morality, burghers, townspeople, town council, town court, Ljubljana, sixteenth century, seventeenth century

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- Agamben, Giorgio (1998 [1995]):** *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford, Stanford University Press.
- AS 149** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Mesto Kamnik (fond SI AS 149).
- AS 166** – ARS, Mesto Višnja Gora (fond SI AS 166).
- Beam, Sara (2020):** *Violence and Justice in Europe: Punishment, Torture and Execution*. V: Antony, Robert, Carroll, Stuart & Caroline Dodds Pennock (ur.): *Cambridge World History of Violence*. Vol. III: 1500–1800 CE. Cambridge, Cambridge University Press, 389–407.
- Blauert, Andreas (2000):** *Das Urfehddewesen im deutschen Südwesten im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*. Tübingen, bibliotheca academica Verlag.
- Boes, Maria R. (2016):** *Crime and Punishment in Early Modern Germany: Courts and Adjudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1562–1696*. London – New York, Routledge.
- Brockdorff, Corinna von (2024):** *Stadtverweis. Ausschluss und Ausgrenzung als Sanktion im spätmittelalterlichen Reich*. Köln, Böhlau.
- Casals, Àngel (2019):** *Banditry under the Crown of Aragon: A Historiography in the European Context*. *Acta Histriae*, 27, 4, 581–602.
- CCB (1507):** *Bambergische halßgerichts ordenung = Constitutio Criminalis Bambergensis*, <https://mateo.uni-mannheim.de/desbillons/bambi.html> (zadnji dostop: 2025-03-20).
- CCC (1532):** *K. Karls deß V., vnd deß h. Roemischen Reichs Peinlichs Gerichts Ordnung = Constitutio Criminalis Carolina*. Frankfurt am Main, Nicolai Bassaei Erben, 1609.
- Coy, Jason P. (2008):** *Strangers and Misfits. Banishment, Social Control and Authority in Early Modern Germany*. Leiden – Boston, Brill.
- Čeč, Dragica (2011):** *Funkcije govoric in njihovih nosilcev v podeželskih skupnostih*. *Acta Histriae*, 22, 3, 703–728.
- Čeč, Dragica (2016):** *Revščina kot grožnja družbenemu redu v 18. stoletju*. *Acta Histriae*, 24, 2, 291–312.
- Čelik, Pavle (2018):** *Izgon osebe kot kazen ali varnostni ukrep na Slovenskem (1768–2017)*. *Arhivi*, 41, 2, 405–456.
- Darovec, Darko & Darja Mihelič (2024):** *Statuti komuna Koper. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja*.
- Dinges, Martin (2000):** *Justiznutzungen als soziale Kontrolle in der Frühen Neuzeit*. V: Blauert, Andreas & Gerd Schwerhoff (ur.): *Kriminalitätsgeschichte: Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne*. Konstanz, Universitätsverlag Konstanz, 503–544.
- Eibach, Joachim (2007):** *Burghers or Town Council: Who Was Responsible for Urban Stability in Early Modern German Towns?* *Urban History*, 34, 1, 14–26.
- Eibach, Joachim & Raingard Esser (2007):** *Introduction: Urban Stability and Civic Liberties*. *Urban History*, 34, 1, 5–13.

- Fabjančič, Vladislav (1944–1945):** Ljubljanski krvniki. Smrtne obsodbe in tortura pri mestnem sodišču v Ljubljani 1524–1775. Glasnik Muzejskega društva za Kranjsko, XXV–XXVI, 88–104.
- Fabjančič, Vladislav (2003):** Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820. 2. zvezek, Župani in sodniki: 1504–1605. Ur. Umek, Ema, Kos, Janez, Žabota, Barbara & Damjan Hančič. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Fabjančič, Vladislav (2005):** Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820. 3. zvezek, Župani in sodniki: 1605–1650. Ur. Žabota, Barbara & Damjan Hančič. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Frankot, Edda (2022):** Banishment in the Late Medieval Eastern Netherlands: Exile and Redemption in Kampen. Cham, Palgrave Macmillan.
- Geremek, Bronislaw (1996 [1989]):** Usmiljenje in vislice: zgodovina revščine in milosrčnosti. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Golec, Boris (2005):** Ljubljanski malefični red iz leta 1514 v sodni praksi. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 139–163.
- Golec, Boris (2016):** Slovenščina pred kazenskimi sodišči v zgodnjem novem veku. Acta Histriae, 24, 1, 147–176.
- Grahornik, Matjaž (2023):** Duelling in the Habsburg Hereditary Lands, 1600–1750: Between Law and Practice. Acta Histriae, 31, 4, 707–742.
- Hernja Masten, Marija & Dušan Kos (1999):** Statut mesta Ptuja 1513. Ptuj – Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ptuj – ZRC SAZU.
- Hinckeldey, Christoph (2007 [1993]):** Criminal Justice Through the Ages: From Divine Judgement to Modern German Legislation. Rothenburg ob der Tauber, Mittelalterliches Kriminalmuseum.
- Holzhauser, Heinz (1978):** Landesverweisung (Verbannung). V: Erler, Adalbert & Ekkehard Kaufmann (ur.): Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. II. Band: Haustür – Lippe. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1436–1448.
- How Much Wheat to Make a Loaf of Bread? (2025)** – <https://www.thenakedscientists.com/articles/questions/how-much-wheat-make-loaf-bread> (zadnji dostop: 2025-05-08).
- Kambič, Marko (2005):** Razvoj kazenskega prava na Slovenskem do leta 1848. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 193–221.
- Kocher, Gernot (2005):** Das gesetzgeberische Umfeld der Malefizfreiheiten für die Stadt Laibach/Ljubljana von 1514. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 61–80.

- Kočevar, Vanja (2020):** Tridesetletna vojna in kranjski deželni stanovi: »Winterquartier«, »Recroutengelder« in »extraordinari Kriegs-Contribution«. V: Kočevar, Vanja (ur.): Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU, 227–278.
- Kos, Dušan (2016):** Zgodovina morale 2: Ljubezenske strasti, prevare, nasilje in njihovo kaznovanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU.
- LGÖ (1656):** Land-Gerichts-Ordnung Deß Ertz-Hertzogthums Oesterreich unter der Ennß. V: Codicis Austriaci ordine alphabetico compilati. Pars prima, Das ist: Eigentlicher Begriff und Inhalt, aller unter deß durchleuchtigsten Erz-Hauses zu Oesterreich Fürnemblich aber Der Allerglorwürdigsten Regierung Ihro Röm. Kayserl. auch zu Hungarn und Böhheimb Königl. Majestät Leopoldi I, Erz-Herzogens zu Oesterreich k. k. Außgangen und publicirten in das Justitz und Polizey Wesen [...]. Wien, Leopold Voigt, Univers. Buchdrucker, 659–729, 1704.
- LJU 488** – Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Zapisniki mestnega sveta, stara serija (Cod. I) (fond SI_ZAL_LJU_488), <https://zal-lj.splet.arnes.si/project/zapisniki-ljubljanskega-mestnega-sveta/> (zadnji dostop: 2025-05-08).
- LMF (1514):** Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn. Reprodukcijska = Reproduktion. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 17–32.
- Mackintosh, Thomas (2024):** Albania Declares One-Year TikTok Ban Over Stabbing. BBC, 21. 12. 2024, <https://www.bbc.com/news/articles/c93gxzergk2o> (zadnji dostop: 2025-05-08).
- Mihelič, Darja (2015):** Po sledih evropskega denarja prve polovice 16. stoletja. Zgodovinski časopis, 69, 1–2, 290–323.
- Mihelič, Darja (2025):** Foreigners in the Statutes of Trieste, Muggia, Koper, Izola and Piran: Thirteenth to Eighteenth Centuries. Acta Histriae, 33, 2, 203–264.
- Muldrew, Craig (1998):** The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England. Houndmills, Palgrave Macmillan.
- Oman, Žiga (2022):** Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671). Acta Histriae, 30, 4, 974–1014.
- Otorepec, Božo (1974):** Ljubljanska beraška značka iz leta 1667. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 22, 2, 92–96.
- Pirchegger, Hans (1976):** Geschichte der Steiermark. Graz, Verlag Ulrich Moser.
- Povolo, Claudio & Darko Darovec (2018):** Vendetta and Banishment. V: Miladinović Zalaznik, Mira & Dean Komel (ur.): Freiheit und Gerechtigkeit als Herausforderung der Humanwissenschaften = Freedom and Justice as a Challenge of the Humanities. Bern, Peter Lang, 227–253.

- Reinle, Christine (2007):** Peasants' Feuds in Medieval Bavaria (Fourteenth–Fifteenth Century). V: Netterstrøm, Jeppe Büchert & Bjørn Paulsen (ur.): Feud in Medieval and Early Modern Europe. Aarhus, Aarhus University Press, 161–174.
- Roper, Lyndal (1999 [1989]):** Das fromme Haus: Frauen und Moral in der Reformation. Frankfurt am Main, Campus Verlag.
- Rubin, Miri (2020):** Cities of Strangers: Making Lives in Medieval Europe. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
- Scheutz, Martin (2007):** Compromise and Shake Hands: The Town Council, Authority and Urban Stability in Austrian Small Towns in the Eighteenth Century. *Urban History*, 34, 1, 51–63.
- Schwerhoff, Gerd (2006):** Vertreibung als Strafe: der Stadt- und Landesverweis im Ancien Régime. V: Hahn, Sylvia, Komlosy, Andrea & Ilse Reiter (ur.): Ausweisung – Abschiebung – Vertreibung in Europa. Innsbruck – Wien – Bozen, Studienverlag, 48–72.
- StadtAN, F 1 – Stadtarchiv Nürnberg (StadtAN),** Chroniken und chronikähnliche Aufzeichnungen (fond F 1).
- Straka, Manfred (1957):** Die Bevölkerungsentwicklung im Raume von Groß-Graz. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 48, 22–60.
- Tyler, J. Jeffery (2000):** Refugees and Reform: Banishment and Exile in Early Modern Augsburg. V: Bast, Robert J. & Andrew C. Gow (ur.): Continuity and Change: The Harvest of Late Medieval and Reformation History: Essays Presented to Heiko A. Oberman on His 70th Birthday. Leiden – Boston – Köln, Brill, 78–97.
- Valenčič, Vlado (1955):** Popis družinskih poglavarjev l. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani. *Kronika: časopis za krajevno zgodovino*, 3, 179–182.
- Valvasor, Johann Weikhard (1689):** Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigentliche Belegen- und Beschaffenheit dieses [...] Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes. Dritter Theil. IX.–XI. Buch. Nürnberg, Wolfgang Moritz Endter.
- Vidali, Andrew (2017):** Interrelazioni tra pena del bando, faida e aspetti costituzionali: Venezia e la Terraferma, secoli XV–XVI. *Acta Histriae*, 25, 2017, 261–284.
- Vilfan, Sergij (1986):** Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 40, 4, 397–412.
- Vilfan, Sergij (1996a):** Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Vilfan, Sergij (1996b [1961]):** Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije. Ljubljana, Slovenska matica.
- Volume to Weight (2025) –** <https://www.aqua-calc.com/calculate/volume-to-weight> (zadnji dostop: 2025-05-08).
- Vrhovec, Ivan (1886):** Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Kulturhistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva. Ljubljana, Matica Slovenska.

- Žabota, Barbara (2019):** Protestantizem v Ljubljani od začetkov v dvajsetih letih 16. stoletja do konca dvajsetih let 17. stoletja (doktorska disertacija). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Žmuc, Irena (2009):** Prva ljubljanska beraška značka iz leta 1622. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 67, 1, 19–28.
- Žmuc, Irena (2020):** Ljubljana na robu »Mord, Prand und Raub«. V: Kočever, Vanja (ur.): Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC – ZRC SAZU, 197–225.
- Žontar, Josip (1956–1957):** Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. Zgodovinski časopis, 10–11, 32–121.